

**UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ**

DIJANA MAŠOVIĆ

**ULOGA PEDAGOGA U PREVENCIJI RIZIČNIH PONAŠANJA KOD UČENIKA
OSNOVNE ŠKOLE**

Master rad

Nikšić, 2024. godine

**UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ**

DIJANA MAŠOVIĆ

**ULOGA PEDAGOGA U PREVENCIJI RIZIČNIH PONAŠANJA KOD UČENIKA
OSNOVNE ŠKOLE
MASTER RAD**

Mentor:

Prof. dr Tatjana Novović

Kandidat:

Dijana Mašović

St. program: Pedagogija

Br. indeksa: 11/21

Nikšić, 2024. godine

Podaci i informacije o magistrandu:

Ime i prezime: Dijana Mašović

Datum i mjesto rođenja: 16. 04. 1999. godine, Berane

Naziv završenog osnovnog studijskog programa: Studijski program za pedagogiju

Godina diplomiranja: 2021. godina

Informacije o master radu:

Naziv postdiplomskog studija: Postdiplomski (master) studij pedagogije

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore

Naziv rada: Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole

Datum prijave magistarskog rada: 06.02.2024. godine

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema: 20. 12. 2022.god.

Komisija za ocjenu teme: Prof. dr Tatjana Novović, doc. dr Jovana Marojević i doc. dr Milica Jelić

Mentor na izradi master rada: Prof. dr Tatjana Novović

Komisija za ocjenu i odbaranu rada: Prof. dr Tatjana Novović, doc. dr Jovana Marojević i doc. dr Milica Jelić

Datum odbrane rada: _____ 2024. godine

Predgovor

Ciljeve u životu moguće je ostvariti uz puno rada i upornosti, ali i razumijevanja i podrške ljudi oko nas. Na ovom mjestu želim da izrazim svoju duboku zahvalnost svima koji su doprinijeli nastanku i realizaciji mog master rada.

Na početku, želim da se zahvalim svom mentoru, prof. dr Tatjani Novović, na njenom stručnom vodstvu i savjetima koje sam dobijala, kao i članovima komisije za odbranu master teze doc. dr Jovani Marojević i doc. dr Milici Jelić.

Neizmjereno sam zahvalna svim profesorima i asistentima sa Filozofskog fakulteta, čija su predavanja i savjetovanja doprinijela mom akademskom razvoju i pružila mi čvrstu osnovu za dalji rad.

Veliko hvala mojim prijateljima, koji su mi bili oslonac i podrška tokom cijelog studiranja.

Na kraju, posebnu zahvalnost dugujem svojoj porodici koja je bila moj oslonac i podrška u kompletnom periodu studiranja.

IZJAVA O POTVRĐIVANJU ORIGINALNOSTI MASTER RADA

Kandidatkinja **Dijana Mašović**, broj indeksa **11/21**

U skladu sa **čl. 22 Zakona o akademskom integritetu**, ja, dolje potpisana

IZJAVLJUJEM

Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „**Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole**“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da tom prilikom nisam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

U Nikšiću, 25.06.2024.god

Svojeručni potpis,

Mašović Dijana

Sadržaj:

IZVOD RADA	8
ABSTRACT	9
TEORIJSKI OKVIR	10
Uvod	11
Definisanje pojma rizično ponašanje	13
Mladi u riziku	14
Oblici rizičnih ponašanja kod djece i mladih	15
Faktori rizika koji su povezani sa razvojem rizičnih ponašanja	16
Individualne karakteristike kao rizični faktor	18
Porodica kao rizični faktor	18
Vršnjaci kao rizični faktor	20
Sredina kao rizični faktor	20
Škola kao rizični faktor	21
Slobodno vrijeme kao rizični faktor	22
Prevencija rizičnih ponašanja	23
Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika	26
Pregled dosadašnjih istraživanja	28
METODOLOŠKI OKVIR	32
Predmet istraživanja	33
Cilj i zadaci istraživanja	33
Hipoteze istraživanja	35
Značaj i karakter istraživanja	35
Paradigme u istraživanju	36
Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	37
Populacija i uzorak istraživanja	37
Opis toka istraživanja	41
Interpretacija rezultata istraživanja	42
Zaključak	55
Literatura:	57
Popis slika i tabela	60
PRILOZI	61
Prilog 1 anketni upitnik	61

Prilog 2 Odluka o odobrenju teme master rada.....	69
Prilog 3 Odluka o prihvatanju prijave Master rada.....	70

IZVOD RADA

U ovoj master tezi nastojaće se utvrditi na koji način pedagozi u crnogorskim osnovnim školama rade na prevenciji i suzbijanju rizičnih ponašanja kod učenika.

U prvom dijelu rada koji se odnosi na teorijski okvir, najprije će biti opisana terminologija, odnosno definisani pojmovi rizično ponašanje i „mladi u riziku“. Zatim izdvojeni i opisani neki od oblika rizičnih ponašanja. Nakon toga biće prikazani neki od osnovnih faktora koji utiču na moguću pojavu rizičnih ponašanja kod djece i mladih. U nastavku teorijskog dijela rada, govorićemo o načinima prevencije rizičnih ponašanja, a zatim i o samoj ulozi pedagoga u tom procesu.

Nakon teoriskog dijela slijedi metodološki dio rada, u kojem će na početku biti opisana metodologija istraživanja, a odmah zatim i opis toka i interpretacija rezultata istraživanja.

Koji su to načini putem kojih pedagozi nastoje da vrše prevenciju rizičnih ponašanja kod učenika, koji su dominantni oblici ovih ponašanja, kad i koliko često se javljaju kod učenika, pitanja su koja predstavljaju ključne aspekte istraživanja.

Cilj našeg istraživanja bio je da utvrdimo na koji način pedagozi prate, procjenjuju i primjenjuju strategije prevencije rizičnih ponašanja kod učenika osnovnih škola.

Cilj postavljen na ovaj način ukazuje na značaj proučavanja fenomena rizičnih ponašanja kod djece i mladih, kao i njihov uticaj na pojedinca. U istraživanju je učestvovalo trideset pedagoga iz trideset različitih osnovnih škola u Crnoj Gori.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da su rizična ponašanja zastupljena u školama u Crnoj Gori, da pedagozi u saradnji sa roditeljima, nastavnicima i drugim stručnim saradnicima rade na prevenciji i suzbijanju ovakvih problema kod učenika, ali da i dalje to nije efikasno tretirana problematika.

Ključne riječi: *rizično ponašanje, pedagog, učenik, škola, faktori rizika, prevencija.*

ABSTRACT

This master's thesis will try to determine how pedagogues in Montenegrin elementary schools work to prevent and suppress risky behavior among students.

In the first part of the paper, which refers to the theoretical framework, the terminology will first be described, that is, the terms risky behavior and "youth at risk" will be defined. Then some of the forms of risky behavior are separated and described. After that, some of the basic factors that influence the possible occurrence of violent behavior in children and young people will be presented. In the continuation of the theoretical part of the paper, we will talk about ways to prevent risky behaviors, and then about the role of pedagogues in that process.

The theoretical part is followed by the methodological part of the paper, in which the research methodology will be described at the beginning, followed by a description of the flow and interpretation of the research results.

What are the ways in which pedagogues try to prevent risky behaviors among students, which are the dominant forms of these behaviors, when and how often they occur among students, are questions that represent key aspects of the research.

The goal of our research was to determine how pedagogues evaluate, take control of risky behaviours and apply strategies for the prevention of risky behavior among elementary school students.

The goal set in this way indicates the importance of studying the phenomenon of risky behavior in children and young people, as well as their impact on the individual. Thirty pedagogues from thirty different primary schools in Montenegro participated in the research.

The results of this research showed that risky behaviors are prevalent in schools in Montenegro, that pedagogues in cooperation with parents, teachers and other professional associates work to prevent and suppress such problems in students, but that it is still not an effectively treated problem.

Key words: *risky behavior, pedagogue, student, school, risk factors, prevention.*

TEORIJSKI OKVIR

Uvod

Uz porodicu koja je djetetova primarna zajednica škola se smatra glavnim činiocem za vaspitanje djeteta i mladih. U školi se na dijete prenosi određena kultura, usađuju se određeni moralni principi i obrasci ponašanja, te na taj način dijete od malena usvaja određena znanja i vještine koje se kasnije prožimaju kroz njegov dalji život. Djetetov prelazak iz porodične zajednice u nove socijalne sisteme i zajednice, kao što je škola, sa sobom nosi i određene promjene u ponašanju samog djeteta. Promjenene mogu imati pozitivan efekat, ali i negativan. Tako smo danas sve češće svjedoci činjenice da se povećava procenat djece i mladih s različitim oblicima rizičnih ponašanja, koji imaju štetne posledice kako po samog pojedinca tako i po sredinu u kojoj se nalazi.

Manzoni (2010; kod Bileta, 2015), navodi da je rizična ponašanja moguće prepoznati već u ranom djetinjstvu ili adolescenciji. Takvo ponašanje se manifestuje u porodici, na javnim mjestima, u vrtićima i školama. Postoji mnogo razloga zbog kojih djeca usvajati obrasce rizičnog ponašanja. Jedan od njih je neadekvatno nezadovoljavanje djetetovih potreba od strane porodice. Važnost ranog prepoznavanja rizičnih faktora i neposrednog djelovanja dijete sve više se naglašava, posebno zato što djeca kod kojih su rano prepoznati znaci rizičnog ponašanja imaju veću vjerovatnoću da kasnije budu socijalno nekompetentna. Kako bi se spriječila pojava rizičnih ponašanja kod djece, potrebno je preventivno djelovati i pružiti im odgovarajuću pomoć.

Škola je mjesto u kojem djeca provode mnogo vremena, pa baš u periodu osnovnoškolskog obrazovanja, ako se pravovremeno reaguje, može se spriječiti da rizična ponašanja prerastu u vidljive oblike poremećaja u ponašanju. Što je dijete mlađe, to prevencija može biti značajnija i uspješnija. Putem škole djeca stvaraju određena uvjerenja koja će uticati na kvalitetnije i bolje odrastanje, prihvataju pravila, uče obavljati određene zadatke, stiču radne navike te spoznaju koja su ponašanja prihvatljiva, a koja nisu.

Uloga pedagoga u školi je dragocjena, jer je on često u nekim školama i jedini stručni saradnik. Njegova uloga je da svojim stručnim i profesionalnim odnosom sa djecom, nastavnicima, roditeljima gradi povjerenje u zajednici i postepeno suzbija problematična ponašanja učenika.

Pedagoška prevencija rizičnih ponašanja treba biti kvalitetno kreirana i efikasno sprovedena u vaspitno-obrazovnom procesu. U ovom radu pokušaćemo definisati rizična ponašanja djece,

prikazati neke od rizičnih faktora koji potencijalno utiču na pojavu rizična ponašanja te naglasiti važnost kvaliteta pedagoške prevencije.

Sagledavajući različita terminološka rešenja kojima se označavaju ponašanja koja su negativna, neprihvatljiva ili zabranjena, u ovom radu opredeljujemo se za upotrebu termina *rizično ponašanje*, kao što je i navedeno u samom nazivu rada.

Definisanje pojma rizično ponašanje

Stručnjaci koji se bave istraživanjem rizičnih ponašanja često nailaze na brojne poteškoće pri definisanju i klasifikaciji ovog složenog fenomena, zbog njegove kompleksne prirode. Pa smo nerijetko svjedoci kako je u jednoj kulturi određeni oblik ponašanja društveno prihvatljiv, dok je u nekoj drugoj zabranjen (Bouillet i Uzelac, 2007; kod Šaljić, 2014)

Manzoni (2010; kod Bileta 2015) ističe kako pojedinci u nekom periodu svog života ispoljavaju određene oblike ponašanja koji se mogu tretirati kao problemi u ponašanju. Takva ponašanja se javljaju u različitim kontekstima i situacijama, ali ona se neće uvijek tretirati kao "rizična" ili "poremećena" ponašanja. U vezi s tim, Bregant 1986. godine, navodi tri kriterijuma po kojima određene osobe možemo definisati kao osobe koje imaju poremećaj u ponašanju. „One se svojim ponašanjem izdvajaju iz šireg okvira uobičajenog ponašanja, njihovo ponašanje je štetno i potencijalno opasno za okolinu te uzrok postojanja njihovog ponašanja možemo pretpostaviti“ (Manzoni, 2010; kod Bileta 2015, str. 5). Riječ je o vrsti ponašanja gdje se svjesno i s namjerom izaziva šteta ili povreda drugim ljudima ili svojini.

Autorka Meščić-Blažević, (2007) u svom radu termin rizično ponašanje definiše kao sveobuhvatan naziv za različite oblike neprimjerenog i društveno neprihvatljivog ponašanja, i navodi da se u literaturi može pronaći pod različitim nazivima, kao što su: poremećaji u ponašanju, antisocijalno, asocijalno, devijantno i delinkventno ponašanje. Pa se samim tim i sam pojam stručno različito definiše.

Drugi autori (Bašić i Ferić, 2004; kod Jukić, 2015, str. 2) pod rizičnim ponašanjima smatraju „različite oblike problema u ponašanju kod djece i mladih koja se razlikuju s obzirom na učestalost ponašanja, a mogu dostići i do najozbiljnih oblika rizičnih ponašanja poput vršnjačkog nasilja, zlouporabe droga i nošenja oružja“.

Često je u upotrebi i definicija Dobrenić i Poldrugáč koje pod tim pojmom podrazumijevaju „sve pojave biološke, psihološke i socijalne prirode koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost i reaktivnost te neprijatno, a katkad štetno i opasno, utiču na druge pojedince te užu i širu zajednicu“ (Raboteg – Šarić, Brajša – Žganec, 2000; kod Meščić – Blažević, 2007, str. 301).

Neke novije definicije pod ovim pojmom podrazumijevaju ponašanje koje se značajno razlikuje od uobičajenog ponašanja većine mladih u određenoj zajednici. Ovo ponašanje može biti štetno ili opasno ne samo za osobu koja ga ispoljava, već i za njenu okolinu. Takođe, takvo ponašanje zahtijeva dodatnu stručnu ili širu društvenu podršku kao bi se uspješno resocijalizovala osoba koja ga ispoljava (Uzelac, 1995; kod Mešić – Blažević, 2007).

Potreba za jasnom definicijom ove pojave proističe iz nekoliko razloga. Prije svega, to olakšava razumijevanje rizičnog i antisocijalnog ponašanja, što omogućava identifikaciju mladih kojima je potrebna pomoć u promjeni takvog ponašanja (Brandt, 2006; kod Šaljić.S, 2014.).

Mladi u riziku

U posljednje vrijeme termin „*djeca i mladi u riziku*“ se sve češće koristi za opisivanje djece i mladih koji pokazuju neke oblike rizičnih ponašanja. Ovaj termin prvi puta je upotrijebila Nacionalna komisija za izvrsnost u obrazovanju (U.S. National Commision of Exellence) 1983. godine u izvještaju *Nacija u riziku*. Od tada je postao uobičajan među učiteljima i savjetnicima (Bašić, 2009; kod Jukić, 2015).

Autori Šota i Stenier-Jelić (2019; 41) u svom radu ističu da se termin *u riziku* koristi „kako bi se opisala djeca i mladež koji doživljavaju veliki broj poteškoća, od izloženosti perinatalnom stresu, siromaštva, zlostavljanja, smrti roditelja do školskog neuspjeha, maloljetničke trudnoće i delinkvencije što ih vodi u daljnja rizična ponašanja“.

Bašić i Ferić (2004; kod Jukić, 2015) navode da se ovim terminom opisuju djeca i mladi koji imaju mnogobrojnih problema tokom svog odrastanja što prijeti njihovom pozitivnom razvoju i normalnom funkcioniranju i prilagođavanju unutar društva u kojem žive. Obično su takva djeca zlostavljanih roditelja (fizički, psihički i seksualno) i roditelja koji su koristili drogu ili alkohol, djeca koja su napustila školu, koja žive u nepovoljnoj emocionalnoj situaciji, ona koja su počinila bilo kakvo nasilno ili delinkventno djelo ili pokušala počiniti samoubistvo i sl..

Možemo razlikovati dva nivoa rizika, „niski rizik“ koji se odnosi na rizik koji nanosi minimalnu štetu pojedincu i „visoki rizik“ koji se opisuje kao rizik koji nanosi ozbiljnu štetu razvoju djeteta/mladog čovjeka. (Skender, 2009).

Svako u životu iskusi situacije koje predstavljaju neki stepen rizika za razvoj nepoželjnih oblika ponašanja, ali od broja, trajanja, intenziteta rizika zavisi njihov uticaj na razvoj individue. Smatra se da je uglavnom prisustvo više faktora rizika povezano sa pojavom nepoželjnog ponašanja. Takođe, faktori rizika koji utiču na razvoj nepoželjnih ponašanja u jednom razvojnem periodu, ne moraju nužno imati takav uticaj u kasnijim razvojnim fazama (Šaljić, 2014).

Neki teoretičari koji se bave rizikom kod djece i mladih smatraju takva ponašanja dijelom normalnog procesa odrastanja. Objašnjavaju to kako su djeca i mladi u potrazi za novim iskustvima, a u to uključuju one oblike ponašanja koja za sobom povlače određenu količinu rizika i društveno neodobravanje (Bašić i Ferić, 2004; kod Jukić, 2015).

Oblici rizičnih ponašanja kod djece i mladih

Naučne studije su potvrdile da se kod djeteta rizična ponašanja, emocionalni problemi i poremećaji u ponašanju mogu prepoznati još u predškolskom uzrastu, prije nego što dijete krene u školu (Opić, Jurčević-Lozančić, 2008).

Autorka Meščić-Blažević (2007) takođe navodi kako se različiti oblici poremećaja u ponašanju mogu pojaviti već u predškolskoj i ranoj školskoj dobi, a kako se nagli rast te pojave javlja u razdoblju adolescencije. Ovi rani znakovi su izuzetno važni jer pružaju uvid u djetetov unutrašnji svijet i omogućavaju bolje razumijevanje njegovih potreba i osjećanja.

Naravno, nije svako ponašanje koje odstupa od uobičajenog u određenom trenutku i poremećaj u ponašanju. „Da bi neki oblik ponašanja nazvali poremećajem u ponašanju, takav se model ili kombinacija neprimjerenih ponašanja trebaju ponavljati određeno vrijeme“ (Bileta, 2015, str. 9).

Rizična ponašanja mogu se javljati pojedinačno, ali se češće pojavljuju kao kombinacija više različitih oblika (Meščić- Blažević, 2007).

Kroz život, učenici prolaze kroz mnoge situacije koje mogu značajno oblikovati njihov razvoj. Te okolnosti mogu biti pozitivne, podstičući njihov rast i napredak, ili negativne, stvarajući izazove koje moraju prevazići. Kranželić-Tavra (2002) smatra da na to da li će uticaj okolnosti biti pozitivan ili negativan u najvećoj mjeri zavisi od vrste, kvaliteta i količine faktora koji su prisutni, uključujući i faktore rizika koji se mogu pojaviti tokom njihovog života. Svako iskustvo, bilo dobro ili loše, doprinosi ukupnom sazrijevanju pojedinca i njihovom oblikovanju kao osobe.

Jedna od glavnih kategorizacija rizičnih ponašanja je njihova podjela na unutrašnje (**internalizovane**) i soljašnje (**eksternalizovane**) oblike problema u ponašanju. *Internalizovani oblici* uključuju ona ponašanja koja se manifestuju kao emocionalni ili psihološki izazovi usmjereni prema samom sebi, kao što su depresija, anksioznost ili povlačenje u sebe. Sa druge strane, *eksternalizovane probleme* u ponašanju obuhvataju ona ponašanja koja su usmjerena ka drugima ili okolini, poput agresivnosti, antisocijalnog ponašanja ili kršenja zakona (Jugović, 2020). Autori Šota i Stenier-Jelić (2019) u svom radu eksternalizirane probleme definišu kao pretežno aktivne poremećaje u ponašanju koji se odnose na nedovoljno kontrolisana i na druge usmjerena ponašanja (nametljivost, prkos, hiperaktivnost, neposlušnost, laganje, bježanje od kuće, suprotstavljanje, delinkvencija i sl.).

Razumijevanje ove razlike ključno je za pružanje adekvatne podrške i intervencije, kako bi se mogli efikasno rješavati izazovi koje ovo ponašanje donosi u različitim kontekstima, kako individualnom, tako i u društvenom smislu.

Među najčešćim oblicima problema u ponašanju kod djece su nasilje među vršnjacima, koje može uzrokovati duboke emocionalne traume i negativno uticati na samopoštovanje i socijalne veze djeteta. Takođe, elektronsko nasilje ili cyberbullying, koji je sve prisutniji u digitalnom dobu, tu je i konzumiranje alkohola, prekomjerna upotreba interneta, kockanje i problemi u ponašanju u školi (Jugović, 2018). Svi ovi problemi zahtijevaju pažnju i podršku od strane svih faktora koji direktno ili indirektno učestvuju u životu i razvoju djeteta.

Faktori rizika koji su povezani sa razvojem rizičnih ponašanja

Rizični faktori se odnose na individualne osobine pojedinca ili društvene okoline (socioekonomske, kulturne, demografske i druge), koje povećavaju vjerovatnoću pojave poremećaja u ponašanju kod djece i mladih (Šota i Stenier-Jelić, 2019).

Šaljić (2014) navodi kako su faktori rizika sve one karakteristike, varijable ili nepovoljne okolnosti koje svojim uticajem uvećavaju mogućnost da se u ponašanju individue razviju određeni problemi u ponašanju.

Koncept rizičnih faktora se tokom vremena mijenjao, prelazeći od ranijih shvatanja o faktorima rizika kao stabilnih i nepromjenjivim uslova do novog razumijevanja kao promjenjivih varijabli koje su blisko povezane sa razvojnim fazama i uzrastom (Institute of Medicine, 1994; kod Šaljić, 2014).

Kada govorimo o načinima klasifikacije faktora rizika, u stručnoj literaturi najčešće razlikujemo dvije osnovne kategorije ovih faktora: **unutrašnjih**, odnosno individualnih karakteristika pojedinca i **spoljašnjih**, odnosno sredinskih uticaja koji mogu negativno uticati na razvoj i ponašanje individue. Zapravo, može se smatrati da u osnovi problema faktora rizika jesu različiti uticaji sredine na ponašanje individue. Sredinski uticaji mogu se manifestovati na različite načine, od najneposrednijeg uticaja porodice do posrednih uticaja škole i lokalne zajednice (Domitrovich et al., 2010; kod Šaljić, 2014).

Prilikom definisanja faktora rizika veoma je važno utvrditi njihovu osnovu, odnosno da li su promjenjivi ili kauzalni, jer od svega toga zavisi planiranje prevencije.

Šaljić (2014) izdvaja sledeće rizične faktore koji mogu imati značajan uticaj na ponašanje djeteta i to: **individualnih karakteristika deteta, karakteristika porodice, škole i vršnjačkih odnosa**. Pored navedenih možemo reći i da se **neadekvatno provođenje slobodnog vremena** može takođe uvrstiti u rizične faktore koji utiču na mlade.

Faktori rizika se mogu javiti samostalno ili češće kao kombinacija više njih.

Slika 1 Najznačajniji faktori rizika za razvoj nepoželjnih ponašanja kod dece i mladih

Individualne karakteristike kao rizični faktor

Individualni faktori rizika mogu proistći iz različitih osobina pojedinca, uključujući njihove intelektualne sposobnosti, temperament, osobine ličnosti i druge karakteristike (Šaljić, 2014; prema Farrington & Welsh, 2008) . Ove karakteristike najčešće imaju značajnu ulogu u oblikovanju načina na koji osoba reaguje na različite situacije, pa recimo osoba sa niskim intelektualnim sposobnostima može imati poteškoće u rješavanju problema, dok visoki stepen anksioznosti ili implusivnosti za posledicu mogu imati pojavu nekih oblika rizičnih ponašanja. Prema istraživanjima, nedostatak razvijenih socijalnih vještina i verbalnih sposobnosti često mogu dovesti do razvoja nepoželjnih ponašanja. S druge strane, razvijenije kognitivne sposobnosti, posebno one koje se odnose na verbalno izražavanje, mogu značajno smanjiti rizik od nastanka takvih ponašanja. (Šaljić, 2014; prema: Justicia et al., 2006). Kognitivne sposobnosti, naročito verbalne, igraju ključnu ulogu u socijalnoj interakciji i rješavanju problema, te se smatraju važnim faktorima u prevenciji nepoželjnog ponašanja kod mladih.

Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da postoji jasna povezanost između individualnih osobina ličnosti i razvoja negativnih oblika ponašanja. Međutim, iako su individualne karakteristike važne, ključ za razumijevanje i prevenciju nepoželjnih ponašanja leži u sveobuhvatnom sagledavanju okruženja u kojem se osoba razvija, uključujući uticaj porodice, škole i vršnjaka.

Porodica kao rizični faktor

Nesumljivo je da porodica predstavlja jedan od ključnih faktora u razvoju djeteta, u oblikovanju i usmjeravanju njegovog ponašanja. Njena uloga je veoma važna u prvim godinama života djeteta, od rođenja do polaska u školu, ali zadržava svoj značaj i u kasnijim fazama djetinjstva. Ona kroz svakodnevnu interakciju, podršku i primjer, ne samo da zadovoljava osnovne potrebe i pruža sigurnost, već i usmjerava cjelokupni razvoj djeteta, postavljajući temelje za njegovo buduće ponašanje i interakciju u društvenom okruženju.

Porodicu možemo definisati kao „osnovni oblik zajednice zasnovane na braku i krvnom srodstvu njenih članova.“ (Pedagoški rečnik, 1967; kod Ilić, 2010, str. 45)

Odnosi unutar porodice obično imaju najveći uticaj na ponašanje djece. Različite karakteristike porodičnog života i načina na koji porodica funkcionira mogu uticati na razvoj nepoželjnih obrazaca ponašanja kod djece. S tim u vezi razlikujemo:

- **Funkcionalnu porodicu** koju definišemo kao porodicu u kojoj postoji zajedništvo i razumijevanje među svim članovima, uključivanje djece u svakodnevne aktivnosti, dobra komunikacija među roditeljima, kao i između roditelja i djece, nadzor nad djetetom, njegovim ponašanjem i prijateljima;
- **Disfunkcionalnu porodicu** koju definišemo kao porodicu u kojoj nema ljubavi, roditeljskog nazdora, razumijevanja i druženja, odnosi su narušeni, roditelji zanemaruju djecu, i često dolazi do nasilničkog ponašanja i sukoba (Bašić, 2000; kod Jukić 2015).

U okviru funkcionalne porodice prisutni su faktori zaštite dok su u disfunkcionalnoj prisutni faktori rizika.

Kako navode mnogi domaći i strani autori, brojni su faktori koji se mogu javiti unutar porodice, a da ujedno doprinose razvoju rizičnih ponašanja kod djeteta. Samo neki od njih su: neodgovarajuće roditeljsko ponašanje, nedostatak emocionalne povezanosti, loša komunikacija među članovima porodice, kao i prisustvo devijantnih ponašanja odraslih članova porodice (Singer, Mikšaj-Todorović, 1993 i drugi; kod Mešćić-Blažević, 2007). Nestabilno porodično okruženje može ozbiljno ugroziti razvoj djeteta, vodeći do problema sa samopouzdanjem i socijalnim vještinama, što kasnije otežava i sposobnost uspješnog nošenja sa izazovima u društvu.

U stručnoj literaturi među rizičnim faktorima, koji su dosledno i čvrsto povezani sa porodičnim kontekstom, ističu se: vaspitni stil, različiti tipovi porodica, socioekonomski status, kao i različite manifestacije disfunkcionalnih porodičnih struktura (smrt roditelja, razvod, nasilje ili konflikti u porodici...), antisocijalno ponašanje roditelja ili članova porodice, te zanemarivanje i ignorisanje djece (Christle et al. n.d; kod Šaljić, 2014). Nedostatak pedagoškog nadzora i primjena neprikladnih disciplinskih metoda takođe su povezani s povećanim rizikom i pojavom rizičnih ponašanja kod djece (Patterson, Reid & Dishion, 1992).

Ovakvi vaspitni postupci roditelja utiču negativno na ponašanje djeteta, koje preuzima i usvaja modele ponašanja svojih roditelja. A sve to za posledicu može imati potencijalni razvoj različitih oblika nepoželjnih ponašanja.

Vršnjaci kao rizični faktor

Lebedina-Manzoni i drugi (2008) ističu važnost vršnjaka kao ključnog elementa socijalizacije, naglašavajući da se ona ostvaruje kroz interakciju sa vršnjacima tokom školovanja. Ovi autori smatraju da je iskustvo u interakciji sa vršnjacima neophodno za razvoj socijalnih vještina i integraciju u društvo nakon završetka školovanja.

Djeca provode mnogo vremena sa svojim vršnjacima, kako u školi, tako i van nje, što može imati različite uticaje na njih. Jedan od važnih faktora rizika za pojavu rizičnih ponašanja je druženje sa osobama koje pokazuju delinkventno ponašanje. U takvim društvima često dolazi do negativnog nadmetanja i borbe za prestiž, što može dovesti do daljeg socijalnog propadanja (Meščić – Blažević, 2007). Mladi često biraju društvo slično sebi, tražeći podršku od svojih vršnjaka za svoje stavove i ponašanje (Vejmelka, 2012).

U školi djeca stvaraju nove socijalne veze sa vršnjacima i uče od svojih nastavnika, što proširuje njihova socijalna iskustva. Školsko okruženje postaje sve značajniji izvor uticaja vršnjaka, koji se manifestuje kroz zajednička interesovanja, identifikacije i imitacije. (Šaljić, 2014).

Tokom adolescencije, prijatelji i vršnjačke grupe imaju snažan uticaj na ponašanje mladih. Taj uticaj postaje izraženiji kod onih koji su osjetljivi na društveni pritisak.

Svaka grupa vršnjaka ima određene norme i očekivanja. Ako su rizična ponašanja dio tih normi, djeca najčešće pristaju na njih samo kako bi se prilagodila grupi. Zato je odbijanje takvih društvenih uticaja ključno za razumijevanje ponašanja adolescenata u kontekstu vršnjaka (Đuranović, 2013).

Sredina kao rizični faktor

Svaka lokalna zajednica je jedinstvena, što proizlazi iz njene kulture, tradicije, istorije i ljudi koji u njoj žive i rade. Lokalna zajednica je takođe institucija koja poseduje javnu vlast, omogućenu zakonom (Đuranović, 2013).

Među faktorima koji povećavaju rizik od razvoja nepoželjnih oblika ponašanja kod djece i mladih, važnu ulogu igraju mnogobrojni uticaji koji dolaze iz društvene sredine u kojoj dijete živi. To okruženje pruža važne vaspitno-obrazovne i druge uticaje kojima su djeca izložena (Šaljić S, 2014).

Koliko će lokalna zajednica investirati u kvalitet života, jačanje roditeljstva, razvoj odgovornosti mladih i brigu o djeci od najranijeg uzrasta, zavisi od same zajednice, pri čemu ključnu ulogu ima njena uprava. U savremenom društvu, neophodno je da svaka lokalna zajednica ima dobro osmišljenu strategiju preventivnog djelovanja (Đuranović, 2013).

Veliki broj autora smatra da faktore rizika u lokalnoj zajednici čine sledeće njene karakteristike: ekonomska i socijalna deprivacija; odsustvo čvrstih, kvalitetnih, pozitivnih socijalnih interakcija među članovima određene društvene sredine; visok stepen delinkventnog ponašanja mladih i kriminalnog ponašanja odraslih, što odaje utisak da su norme na kojima se zasnivaju ova ponašanja društveno prihvatljive i sl (Šaljić, 2014).

Navedene karakteristike društvene zajednice ukazuju na ozbiljnu krizu društvenih vrijednosti i nemogućnost društva da prevaziđe te izazove i unaprijedi kvalitet života svojih članova. U takvom okruženju, umjesto usvajanja pozitivnih kulturnih i moralnih vrijednosti i normi, mladi su skloni da prihvate nasilje ili drugo antisocijalno ponašanje kao uobičajene metode za rešavanje problema (Hemphill & Smith, 2010; prema Šaljić, 2014).

Takav pristup ukazuje na duboku društvenu disfunkciju, gdje osnovni principi zajedničkog života gube na značaju. Umjesto da mladi ljudi uče o važnosti empatije, poštovanja drugih i saradnje, oni sve češće dobijaju poruku da je agresivno i destruktivno ponašanje način na koji se postiže cilj ili rešavaju konflikti.

Škola kao rizični faktor

Nakon porodice, škola predstavlja ključni faktor u vaspitanju i socijalizaciji djeteta. Na koji način? Kroz uključivanje u školski život, djeca razvijaju nove obrasce ponašanja i susreću se s mnogim pravilima i očekivanjima koja trebaju ispuniti. Školsko okruženje pruža djeci priliku i očekuje se da se aktivno uključe u različite aktivnosti te da kroz interakciju s drugima razvijaju odnose čiji kvalitet zavisi kako od njihove spremnosti, tako i od spremnosti drugih da u njima sudjeluju (Šaljić S, 2014).

Škola igra ključnu ulogu ne samo u obrazovanju i razvoju vještina, već i u socijalizaciji i formiranju ličnosti mladih. Međutim, problemi kao što su školski neuspjeh, disciplinski problemi, agresivno ponašanje i socijalna izolacija vršnjaka mogu značajno uticati na razvoj mladih. Ovi

faktori rizika mogu rezultirati gubitkom samopoštovanja, samopouzdanja i osjećaja kompetentnosti, što može povećati rizik od poremećaja u ponašanju. Stoga je važno da škole ne samo da pružaju obrazovne sadržaje, već i aktivno podržavaju socijalno-emocionalni razvoj svojih učenika kako bi se smanjili ti rizici (Meščić – Blažević, 2007).

Da li će i u kojoj mjeri školska sredina biti mogući uzrok nepoželjnih ponašanja učenika zavisi od individualnih karakteristika učenika i različitih iskustava koja dijete sa sobom donosi u školu, sa jedne strane, i karakteristika školskog rada i života, sa druge strane.

Sama unutrašnja struktura i organizacija rada i života škole, može predstavljati značajne faktore rizika za pojavu i razvoj nepoželjnih ponašanja kod učenika.

Stavovi nastavnika prema svojim učenicima i njihovom ponašanju igraju ključnu ulogu u oblikovanju budućeg ponašanja učenika. Nivo u kojem se učenici osjećaju prihvaćeno u školskoj zajednici i angažirani u nastavnim i školskim aktivnostima može značajno utjecati na njihovo akademsko postignuće, kako ističe Šaljić (2014). Često usled nedostataka podrške i pozitivnog podsticaja od strane nastavnika dolazi do razvoja negativnog odnosa prema školi i neželjenih oblika ponašanja kod učenika. Stoga je važno da nastavnici aktivno podržavaju i motivišu svoje učenike kako bi im pomogli da ostvare svoj puni potencijal.

„Tako, kao najznačajnije faktore rizika u školi izdvajamo odlike odnosa između nastavnika i učenika u nastavnom procesu; način donošenja, sadržaj i primjenu pravila ponašanja u školi; očekivanja od strane nastavnika u pogledu rezultata koje učenici treba da postignu u školskom radu; sadržaj i kvalitet saradnje škole i porodice; materijalno-tehničke uslove rada u školi“ (Šaljić S, 2014; 23).

Slobodno vrijeme kao rizični faktor

Prilikom analiziranja uzroka poremećaja u ponašanju, ključan faktor je slobodno vrijeme mladih i načini na koje ga provode. Prema savremenim istraživanjima, slobodno vrijeme predstavlja vrijeme i prostor u kojem se mogu pojaviti različiti rizici koji doprinose nastanku i razvoju ovih poremećaja. (Meščić – Blažević, 2007)

„U Pedagoškom rečniku (1967) slobodno vrijeme je definišano kao vrijeme koje lice provodi van redovnih, obaveznih, dežurnih, domaćih ili bilo koje vrste poslova, odnosno obavljanja poslova, tj. kao vreme koje služi za razonodu, odmor i rekreaciju.“ (Pedagoški rečnik, 1967; kod Radojević, Jaredić i Minić, 2019, str. 206)

Slobodno vrijeme djece i mladih je vrijeme u kome su oslobođeni od nastave i školskih obaveza, obaveza koje od njih traže roditelji ili društvo, vrijeme koje omogućava da se djeca zabave i igraju, odmore, a istovremeno i razvijaju ličnost (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Tako Previšić (2000) ističe kako je razvoj djece i mladih ugrožen mogućim negativnim uticajem upravo nekvalitetno provedenog slobodnog vremena. Vrlo često mladi ne znaju organizirati svoje slobodno vrijeme, provode ga, u velikoj mjeri, besciljno, stihijski i nesadržajno. Slobodno je vrijeme, s toga gledišta, svojevrsna „asocijalna bomba” ako se ono ne ispuni pozitivnim sadržajima i ponudama koje mladima pružaju mogućnost samootkrivanja i samopotvrđivanja. Mladi nisu prirodno pasivni i socijalno nezainteresirani za bavljenje nečim u slobodnom vremenu.

Prevencija rizičnih ponašanja

Termin *prevencija* kao što ga danas prepoznajemo datira još iz 15. vijeka. Tada su se prvi put istakle mjere opreza radi sprečavanja određene opasnosti, a javno zdravstvo se smatra začetnikom preventivnog djelovanja (Bašić, 2009; kod Bileta, 2015).

U savremenom društvu, prevencija antisocijalnih oblika ponašanja kod djece i mladih igra ključnu ulogu. To podrazumijeva sprovođenje raznih mjera i aktivnosti s ciljem sprječavanja nastanka antisocijalnih ponašanja, podsticaj prosocijalnih ponašanja te prilagođavanja složenim uslovima života i značajnim promjenama u politici, ekonomiji i kulturi. (Šaljić i Habib, 2021). To je kompleksan proces koji zahtijeva multidisciplinarni pristup.

Ključ za dugoročan uspjeh je rano otkrivanje rizičnih ponašanja. Što se prije krene u sprječavanje i otklanjanje rizičnih ponašanja, veća je vjerojatnoća da će se takva ponašanja u potpunosti smanjiti i nestati. Predškolske institucije i škole omogućavaju rano prepoznavanje anomalija u normalnom razvoju, predviđanje budućih poremećaja u ponašanju i sprovođenje preventivnih aktivnosti. Izuzetno je bitno da se obje institucije uključe u preventivno djelovanje, jer svako odlaganje rješavanja problema može dovesti do pogoršanja ili daljeg razvoja poremećaja u ponašanju (Opic, Jurcevic-Lozancic, 2008). Rano uključivanje dječijeg vrtića i škole u primarnu prevenciju rizičnih ponašanja ima pozitivne uticaje na psihosocijalni razvoj djeteta i prihvatanje pozitivnih životnih stilova (Zlokovic, 2004).

Kako navodi Bašić (2007, prema Durlak 1997), prevencija predstavlja multidisciplinarnu nauku koja se temelji na osnovnim i primijenjenim istraživanjima iz petnaest različitih oblasti: obrazovanja, psihologije, medicine, njege, javnog zdravlja, sociologije, političkih nauka, poslovanja, komunikacijskih nauka, krivičnog pravosuđa, socijalnog rada, zdravstvene edukacije, inženjerstva i ekonomije.

„Programi prevencije nude mogućnost smanjenja faktora rizika i povećanja zaštitnih faktora kod djece koja pokazuju povećan rizik za razvijanje problematičnog ponašanja. Programi prevencije kreiraju se kako bi se preduhitrio razvoj poremećaja ponašanja kod djece.“ (Vujović, 2014, str. 155).

Prevencija nepoželjnih ponašanja kod djece i mladih je tema mnogih istraživanja, koja se sprovode unutar različitih naučnih disciplina, ispitujući različite aspekte ovog značajnog i složenog društvenog problema (Šaljić, 2015).

“U stručnoj literaturi mogu se naći različita tumačenja ili pristupi prevenciji nepoželjnih ponašanja u kojima faktori rizika i zaštite nemaju uvek primarni ili dominantni značaj. U skladu sa tim, izdvajaju se četiri osnovna pristupa prevenciji: *razvojna prevencija, prevencija u zajednici, situaciona prevencija i pravna prevencija*” (Šaljić, Z. 2014, str 47) :

1. Razvojna prevencija: Ova vrsta prevencije fokusira se na jačanje resursa u individui, porodici, školi i zajednici kako bi se spriječio kasniji razvoj problema u ponašanju. Ključni aspekt ovog procesa je identifikacija svih faktora koji mogu doprinijeti rizičnom ponašanju kod pojedinca.

2. Prevencija u zajednici: Ova vrsta prevencije usmjerena je na promjene u društvenim uslovima života koje mogu uticati na pojavu nepoželjnih ponašanja u lokalnoj zajednici. Cilj je stvaranje okruženja koje podržava prosocijalno ponašanje i smanjuje faktore rizika za antisocijalno ponašanje.

3. Situaciona prevencija: Suština situacione prevencije leži u smanjenju prilika za društveno neprihvatljivo i delinkventno ponašanje. Jedan od načina jačanja preventivnog uticaja okoline je kroz pojačanu kontrolu i nadzor nad aktivnostima mladih radi smanjenja prilika za negativno ponašanje.

4. Pravna ili pravosudna prevencija: Ova vrsta prevencije zasniva se na zakonskim rešenjima koja određena ponašanja smatraju nedozvoljenim i podložnim sankcijama. Cilj je uspostavljanje pravnog okvira koji štiti zajednicu od delinkventnog ponašanja i doprinosi održavanju reda i sigurnosti.

Ove različite vrste prevencije imaju za cilj sprečavanje razvoja poremećaja u ponašanju kod djece i mladih, kao odgovor na složene društvene izazove i promjene.

Vujović (2014) izdvaja četiri ključna principa preventivnog djelovanja koji su zastupljeni u svim klasifikacijama (NIDA, 2003, CSAP, 2003, SAMHSA, 2002), to su oni principi koje treba poštovati prilikom programiranja i planiranja preventivnih intervencija. Osnovni principi preventivnog djelovanja su:

„1. **Prvi princip:** Preventivni programi treba da ojačaju protektivne faktore i redukuju rizične faktore;

2. **Drugi princip:** Preventivni programi treba da budu usmjereni na redukovanje rizičnih faktora koji su specifični za određenu populaciju na koju se preventivno djeluje;

3. **Treći princip:** Preventivni programi treba da budu primijenjeni u svim domenima u kojima su rizični faktori prisutni;

4. **Četvrti princip:** Preventivni programi treba da se zasnivaju na komplementarnoj primjeni većeg broja preventivnih strategija.“ (Vujović, 2014, str. 151-152).

Prevencija se ostvaruje kroz nekoliko ključnih nivoa:

- na **individualnom** nivou, to uključuje pozitivan i otporan temperament, vještine rješavanja problema, i prosocijalno ponašanje);

- na **porodičnom** nivou, važan je dobar odnos sa roditeljima, povezanost sa porodicom, i stabilna porodična situacija;
- na nivou **škole**, bitna je motivacija, pozitivan stav prema školi, dobar odnos sa nastavnicima, kao i jasna pravila ponašanja i odgovornosti;
- na nivou **vršnjaka**, uključivanje u pozitivne aktivnosti, dobri odnosi među vršnjacima, i odobravanje (pozitivno mišljenje) prijatelja od strane roditelja su značajni;
- na nivou **zajednice**, najprije treba izdvojiti da je najvažnija sigurna okolina, ekonomski stabilna zajednica, kao i cjelokupna društvena kohezija (Blažević-Mišević, 2007)

Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika

Stručna literatura, bilo teorijska ili empirijska, naglašava ključnu ulogu škole u prevenciji različitih oblika antisocijalnog ponašanja među učenicima. Škola ima širok spektar mogućnosti da kroz svoju obrazovnu i vaspitnu funkciju, kao i kroz različite nastavne i vannastavne aktivnosti, podstakne prosocijalna ponašanja i spriječi problematična ponašanja. Realizacija raznovrsnih aktivnosti koje odgovaraju potrebama učenika može značajno doprinijeti pozitivnim efektima obrazovanja na njihov razvoj, omogućavajući im da zadovolje svoje interese, pokažu talente i kreativnost, te izgrade kvalitetnije odnose sa nastavnicima i vršnjacima. (Hebib, Spasenović, 2011)

Pored toga, škola ima priliku i obavezu da planira i realizuje programe čiji je primarni cilj prevencija određenih oblika antisocijalnog ponašanja učenika. Da bi se omogućilo i sprovelo preventivno djelovanje škola u našoj zemlji, zakonski i podzakonski dokumenti u oblasti obrazovanja propisuju da škole moraju izraditi program zaštite učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i formirati tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. (Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, 2019).

Takođe, pomenutim pravilnikom definisane su preventivne i interventne aktivnosti škole putem kojih škola treba da preduzima i realizuje određene mjere i aktivnosti kako bi radila na sprečavanju antisocijalnih ponašanja među učenicima, ali i preduzimala odgovarajuće korake radi saniranja posledica ispoljenih nasilnih ponašanja u školi. Preventivne aktivnosti škole treba da se ostvaruju

kroz različite nastavne i vannastavne aktivnosti (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, 2013).

Školsko se vaspitanje veoma često usklađuje sa porodičnim. U školama se provode sljedeći programi prevencije (Boljunčić-Punčikar, 2017, str. 23; prema Jelavić, 2012):

- “Programi u školi (school-based)
- Programi povezani sa školom (school linked)
- Programi u zajednici (community-based).”

Cjelokupni školski rad je u funkciji vaspitnog djelovanja (time i prevencije navedenih problema), obuhvatanjem cijele populacije u školama se može naglasiti primarna, odnosno univerzalna prevencija (Pažin-Ilakovac, 2012.)

Kada je riječ o sprečavanju rizičnih ponašanja kod djece i mladih, često se ističe uloga stručnih saradnika kao ključnih nosilaca preventivnih inicijativa (Opic, Jurcevic-Lozancic, 2008). Pred pedagozima, ali ostalim učesnicima u vaspitno-obrazovnom procesu, se postavlja zahtjev i izazov za rano prepoznavanje simptoma i otkrivanja rizičnih ponašanja kod djece i mladih. Oni imaju višestruke zadatke u ovom procesu, od identifikacije potencijalnih problema do implementacije preventivnih programa.

Kroz različita područja svog djelovanja pedagog nastoji preventivno djelovati na moguću pojavu rizičnih ponašanja kod učenika. Jedno od važnijih područja je upravo neposredan rad sa uenicima/djecom.

Sama identifikacija učenika koji pokazuju znakove rizičnih ponašanja, može se postići kroz sistematsko praćenje učeničkog ponašanja, razgovore sa učenicima. Nakon identifikacije, pedagog može sprovesti individualne ili grupne savjetodavne razgovore sa učenicima kako bi dobio dodatne informacije o uzrocima njihovog ponašanja i razvio strategije za prevazilaženje problema.

Važan dio uloge pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja je i saradnja sa roditeljima i nastavnicima. Pedagog je tu da pruži podršku roditeljima u prepoznavanju i rješavanju problema kod kuće, kao i savjete za podršku učenicima u školi.

Pored pedagoga, učenici, roditelji i drugi zaposleni u školi, zajednički planiraju, osmišljavaju i sprovode preventivne aktivnosti, načine informisanja o sadržajima, merama i aktivnostima za sprečavanje i zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, 2019).

Jedan od osnovnih zadataka stručnih organa škole jeste da analiziraju efekte vaspitno-obrazovnog rada i na osnovu njih planiraju i preduzimaju mjere za njegovo unapređivanje (Šaljić S, 2014).

Pedagozi moraju raditi na stvaranju pozitivne školske klime koja promovise inkluziju, poštovanje i saradnju među učenicima. Kroz ove i mnoge druge strategije, pedagog može doprinijeti smanjenju rizičnih ponašanja i stvaranju sigurnijeg i podržavajućeg okruženja za sve učenike.

Brojne studije su pokazale da školski programi prevencije rizičnih ponašanja, koji su implementirani uz podršku pedagoga imaju značajan uticaj na smanjenje problema kao što su vršnjačko nasilje i zloupotreba supstanci (Garcia et al., 2020).

Pregled dosadašnjih istraživanja

Godine 2005/6. otpočela je realizacija projekta *Škola bez nasilja – sigurno školsko okruženje*, i izrađena analiza stanja pojava vršnjačkog nasilja u crnogorskim školama (Ministarstvo prosvjete Crne Gore, 2015.). A tokom 2023. godine u jednom, kratkom periodu, zabilježeno je više slučajeva nasilja u školi u Crnoj Gori.

Istraživanjem Zavoda za školstvo koje je sprovedeno u periodu od 15. februara do 1. marta 2023. godine, dobijeni su rezultati koji ukazuju na to da je rasprostranjenost nasilja u školama u Crnoj Gori u 2022/23. g. 17%, što je donja granica prodjeka za region (18-25%). Dok je rasprostranjenost nasilja među učenicima u školama za naš region ispod svjetskog prosjeka (35%), u zemljama regiona su prema podacima UNICEF-a za 2022. godinu zabilježeni nešto veći procenti. U Srbiji, Albaniji i Sjevernom Makedoniji između 18%, dok u Bosni i Hercegovini i Sloveniji 25% (Zavod za školstvo Crne Gore, 2023).

Službene statistike pokazuju da je posljednjih godina došlo do znatnog porasta različitih oblika poremećaja u ponašanju među adolescentima. Mladi su danas, više nego ikada prije, suočeni s brojnim rizicima tokom odrastanja i skloni su usvajanju rizičnih životnih stilova i ponašanja (Meščić – Blažević, 2007).

Postoje i polne razlike u rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju. Kod dječaka su češći poremećaji u ponašanju, dok djevojčice ispoljavaju manje fizičkih poremećaja, ali pokazuju više socijalne agresije usmjerene prema vršnjakinjama (Zloković, 2004).

Kada govorimo o istraživanjima sprovedenim u našoj državi, dječaci se značajno češće nasilno ponašaju prema svojim vršnjacima (66,5%) u odnosu na djevojčice (32,12%), ali kada su u pitanju verbalno i socijalno nasilje, slika se mijenja, djevojčice češće ogovaraju i ismijavaju drugu djecu (Zavod za školstvo Crne Gore, 2023).

Da je muški pol skloniji rizičnim ponašanjima govori i istraživanje koje su sprovele Lebedina-Menzoni i Ricijaš (2008);

Slobodno vrijeme adolescenata, koje se ne provodi na adekvatan način, predstavlja potencijalni rizični faktor za pojavu neželjenog ponašanja.

U Crnoj Gori čak 99% mladih ima pristup internetu koji je dostupan svim kategorijama mladih, koji u prosjeku provedu 4,2h na internetu, a samo 10% ga koristi za rad i učenje (Knežević i Đukanović, 2016). Njih 70% kaže da je zadovoljno načinom na koji provodi svoje slobodno vrijeme, a 31% mladih se izjasnilo da slobodnog vremena ima jako puno, što je značajan podatak jer govori o važnosti provođenja slobodnog vremena na adekvatan način kako bi se učenik razvio kao ličnost (Republika Crna Gora, 2006).

Odbacivamje od strane vršnjaka i druženje sa onim pojedincima čije ponašanje spada u kategoriju antisocijalnog ponašanja doprinosi razvoju nepoželjnih ponašanja. Zbog toga se to često izdvaja kao dva najvažnija faktora rizika u uticaju vršnjačkih odnosa na pojavu i razvoj takvih ponašanja. (Šaljić, 2015).

Mnogobrojnim istraživanjima se nastoji doći do preciznog definisanja rizičnih i zaštitnih faktora za pojavu nasilja među djecom, koji se mogu svrstati u one vezane za dijete, porodicu, vršnjake, školu, kao i one povezane sa zajednicom, kulturom i medijima (Velki, 2012).

Dok neka istraživanja pokazuju uspješnost određenih preventivnih aktivnosti, druga ukazuju na to da ove aktivnosti nisu uvijek efikasne u sprečavanju nepoželjnih ponašanja. Efikasnost preventivnih mjera može zavisi od kvaliteta njihovog planiranja, implementacije, realizacije i praćenja, što objašnjava različite rezultate o njihovoj djelotvornosti (Šaljić, 2014).

Preventivno djelovanje škole može se smatrati sastavnim dijelom cjelokupnog vaspitno-obrazovnog rada. U okviru njega se realizuju različite nastavne i vannastavne aktivnosti putem kojih se usvajaju i razvijaju znanja, vještine i vrijednosti (Šaljić, 2015).

U školi se mogu planirati i realizovati aktivnosti kojima je osnovni i primarni cilj prevencija određenih oblika nepoželjnih ponašanja.

U okviru jednog istraživanja, u kom su ispitivani stavovi nastavnika, po pitanju prevencije rizičnih ponašanja, utvrđeno je da se u školama najčešće sprovode sledeće preventivne mjere i aktivnosti: isticanje pravila ponašanja (91,4%), upoznavanje roditelja sa pravilima ponašanja (90,7%), informisanje učenika o pravima i obavezama (88,3%), predavanja o prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (88,3%) i prevenciji nasilja (84,6%) (Šaljić i Habib, 2021).

Kada je reč o načinima realizacije preventivnih mjera i aktivnosti, najveći broj nastavnika izdvaja predavanja (63,3%) i radionice (53,1%) kao najčešće metode. Manji broj nastavnika pominje savjetodavni rad sa učenicima (15,4%) i korišćenje učeničkih tijela i organa u preventivne svrhe (7,4%) (Šaljić i Habib, 2021). Takođe, neki nastavnici ukazuju na probleme kao što su prostorna i vremenska organizacija rada škole (15,3%), nezainteresovanost nastavnika za planiranje i sprovođenje preventivnih aktivnosti (13,4%) i nedoslednost u sprovođenju preventivnih mjera (10,8%). Manje od 10% nastavnika navodi teškoće u planiranju i realizaciji aktivnosti zbog nezainteresovanosti učenika (Šaljić i Habib, 2021).

Nastavnici kao glavne prepreke u pružanju pomoći učenicima navode nepoznavanje metoda pedagoške prevencije (68,8%) i nedostatak vremena (63,8%). Dodatni problemi su nesaradnja porodice (53,8%) i nedostatak porodične podrške (23,3%) (Opići Jurčević-Lozančić, 2008).

Aktivnosti namenjene učenicima, nastavnicima, roditeljima i drugim učesnicima školskog života mogu podstaći razvoj i jačanje različitih kompetencija i životnih vještina, unapređenje interpersonalnih odnosa i proširenje znanja o temama važnim za prevenciju nepoželjnih ponašanja učenika (Šaljić, 2015).

Prema podacima iz Strategije za prevenciju i zaštitu djece od nasilja u Crnoj Gori za period od 2017. do 2021. godine, izdvajamo:

1. Prijavljeni slučajevi nasilja:

- Tokom ovog perioda, prijavljeno je više od 2000 slučajeva nasilja nad djecom.
- Fizičko nasilje činilo je oko 45% prijavljenih slučajeva, psihičko nasilje oko 30%, a seksualno nasilje oko 10%.
- Zanemarivanje i ekonomsko iskorištavanje činili su preostale prijavljene slučajeve.

2. Edukativne inicijative:

- Više od 250 škola implementiralo je programe edukacije o prevenciji nasilja i rizičnih ponašanja.
- U okviru ovih programa, više od 35,000 djece i mladih prošlo je kroz različite obuke i radionice.
- Obučeno je preko 600 nastavnika i školskog osoblja za prepoznavanje i reagovanje na slučajeve nasilja (Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore, 2021).

METODOLOŠKI OKVIR

Predmet istraživanja

Sve veće prisustvo rizičnih ponašanja kod mladih, ukazuje na to da se trebamo mnogo više baviti ovom problematikom. U vezi sa tim, u našem radu ćemo se pokušati približiti toj temi i istražiti da li i na koji način pedagozi u osnovnim školama rade na prevenciji ovakvih ponašanja kod učenika.

Kada kažemo „rizično ponašanje“ onda najprije mislimo na sva ona ponašanja koja na bilo koji način odstupaju od uobičajnih društvenih pravila i normi koji određuju ponašanje u određenoj zajednici, društvu ili kulturi.

Rizični oblici rizičnih ponašanje se često najprije identifikuju baš u školskom okruženju, pa škola u skladu sa unaprijed definisanim planom i programom sprovodi mjere i aktivnosti kako bi uticala na prevenciju ili/i suzbijanje ovih oblika ponašanja.

Postoje podaci koji ukazuju na to da se u školi u najvećoj mjeri preventivni programi realizuju putem: isticanje pravila ponašanja u školi, upoznavanje roditelja sa pravilima ponašanja, informisanje učenika o pravima i obavezama, zatim realizovanjem predavanja i radionica, a u manjoj mjeri savjetodavni rad sa učenicima (Šaljić i Habib, 2021).

Iako se rizična ponašanja u literaturi definišu na različite načine, uvijek je prisutna negativna konotacija. Sve navedeno ukazuje na važnost proučavanja ovog fenomena, koji će biti opredmećen u istraživanju.

Prema tome, predmet ovog istraživanja jesu načini na koji pedagozi u školama pristupaju prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika.

Cilj i zadaci istraživanja

U periodu djetetovog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, javljaju neki oblici rizičnih ponašanja, pa ukoliko se pravovremeno ne poradi na njima, postaju sve vidljivija te mogu preći u različite poremećaje u ponašanju. Zapravo je rana pojava nepoželjnih ponašanja najčešće upozerenje za moguću pojavu ozbiljnijih problema u kasnijem životnom dobu pojedinca, pa je neophodno da svi oni koji učestvuju u životu i razvoju mladih rade na prevenciji ovakvih vidova ponašanja.

Stoga je važno da saznamo kako pedagozi vide vlastitu ulogu u prevenciji i razuslovljavanju rizičnih ponašanja kod mladih (nasilje među učenicima, prkosno i nepristojno ponašanje, agresivno ponašanje, neodgovornost prema školskim obavezama).

Naša motivacija za istraživanje proizilazi iz značaja same teme i znanja da je sama tema veoma zastupljena u društvu u kojem živimo, ali da se o njoj malo govori.

Glavni cilj ovog istraživanja je ispitati na koji način pedagozi prate, procjenjuju i primjenjuju strategije prevencije rizičnih ponašanja kod učenika osnovnih škola.

Cilj postavljen na ovaj način ukazuje na značaj proučavanja fenomena rizičnih ponašanja kod djece i mladih, kao i njihov uticaj na pojedinca. Takođe, ovim istraživanjem ćemo nastojati da dođemo do spektra oblika rizičnih ponašanja kod crnogorskih osnovaca, koji će se prikupljanjem podataka iskristalisati i na taj način dati uvid u to koji su to oblici ponašanja koji se najčešće javljaju i čijom se prevencijom i na koji način pedagozi bave u svom radu.

Zadaci istraživanja su:

1. Ispitati da li su rizična ponašanja prisutna u osnovnim školama u Crnoj Gori;
2. Ispitati da li na pojavu rizičnih ponašanja kod učenika utiču spoljašnji faktori;
3. Ispitati da li pedagozi održavaju edukativne radionice za učenike, nastavnike i roditelje u cilju suzbijanja i prevencije nasilja među učenicima;
4. Utvrditi da li pedagozi rade na prevenciji i suzbijanju rizičnih ponašanja organizujući odgovarajuće razgovore , odnosno konsultacije, sa učenicima, nastavnicima i roditeljima;
5. Ispitati da li rizična ponašanja imaju izvjesnu korelaciju sa školskim neuspjehom;
6. Ispitati da li su načini rada pedagoga u tri različite regije Crne Gore slični;

Hipoteze istraživanja

U skladu sa prethodno definisanim problemom, predmetom, ciljem i zadacima naučno – istraživačkog rada, postavlja se nekoliko hipoteza ovog istraživanja:

Glavna hipoteza istraživanja glasi- pretpostavlja se da pedagozi u skladu sa planiranim ciljevima utiču na prevenciju rizičnih ponašanja kod učenika osnovnih škola, i da primjenjuju odgovarajuće strategije podrške osnovcima s problematičnim postupcima.

Sporedne hipoteze istraživanja:

H1: Pretpostavlja se da su rizična ponašanja nešto sa čim se pedagozi susreću u svom radu.

H2: Pretpostavlja se da na pojavu rizičnih ponašanja kod učenika utiču spoljašnji faktori (porodica, vršnjaci, sredina u kojoj žive).

H3: Pretpostavlja se da pedagozi održavaju edukativne radionice za učenike, nastavnike i roditelje u cilju prevencije i suzbijanja nasilja među učenicima

H4: Pretpostavlja se da pedagozi rade na prevenciji, ali i suzbijanju, rizičnih ponašanja organizujući odgovarajuće razgovore, odnosno konsultacije sa učenicima, nastavnicima, roditeljima i stručnim saradnicima

H5: Pretpostavlja se da rizična ponašanja imaju izvjesnu korelaciju sa školskim neuspjehom

H6: Pretpostavlja se da su načini rada pedagoga u tri različite regije Crne Gore slični.

Značaj i karakter istraživanja

Ovim istraživanjem nastoje se otkriti dominantni načini rada pedagoga u cilju prevencije rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole.

U odnosu na karakter naučno-istraživačkog rada, ovo istraživanje spada u grupu primijenjenih odnosno operativnih istraživanja. S obzirom na relativno mali uzorak koji učestvuje u istraživanju riječ je o malom ili mikro istraživanju.

Zbog vremena koje je bilo neophodno za naučno-istraživački rad ,ovo istraživanje spada u grupu transferzalnih istraživanja.

Istraživanje ima praktičan značaj. Doprinos se odnosi na aktuelnost samog problema koji je prisutan u Crnoj Gori. Rezultati istraživanja mogu poslužiti kao smjernica za dalje naučne radove i istraživanja.

Paradigme u istraživanju

U ovom istraživanju koristićemo sljedeće metodološke paradigme, odnosno metodološke pristupe:

- **racionalno-deduktivni;**
- **empirijsko-induktivni;**
- **matematičko-statistički;**

Navedene paradigme, odnosno pristupi, će se u radu smjenjivati i dopunjavati.

Racionalno-deduktivni pristup dominira u prvom dijelu rada, odnosno u teorijskom dijelu, kada se iz različite literature, odnosno stručnih i naučnih referenci izdvajaju najvažniji djelovi vezani za problem ovog istraživanja.

U metodološkom dijelu dominira empirijsko-induktivni pristup, koji se odnosi na izbor najboljih metoda, tehnika i instrumenata istraživanja, kao i neposrednu primjeni istih u istraživanju, ali i u toku interpretacije dobijenih rezultata.

U procesu obrade podataka koje smo dobili istraživanjem koristićemo matematičko-statistički pristup za obradu podataka u statističkom program SPSS.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Istraživanje će imati dvije faze, pa u skladu sa tim će biti primijenjene sljedeće metode: metoda teorijske analize i deskriptivna metoda.

Metoda teorijske analize će se koristiti u početnom dijelu rada, odnosno teorijskom pristupu temi. Sprovešćemo tzv. "istraživanje za stolom" (desk research) pretraživanjem već postojeće literature. Tehnika koja će se koristiti jeste tehnika analize sadržaja. Za što bolji pristup problemu neophodno je proučavanje teorije, kako bi se jasno razgraničili i definisali pojmovi koji sačinjavaju temu. Sadržaj se analizira na taj način što se proučavaju izvori. Izvori koji se koriste su sekundarni i tercijarni. Pri odabiru literature veoma je važna procjena istraživača o relevantnosti izvora koje će koristiti.

Deskriptivna metoda, kao najpogodnija za proučavanje vaspitne empirije će se koristiti u istraživačkom dijelu rada. Tehnika koje će se koristiti u istraživanju u okviru deskriptivne metode je tehnika anketiranja. Odgovori će biti obrađeni kvantitativnom analizom sadržaja, a istraživački instrument koji će biti primijenjen je anketni upitnik. Upitnik je dizajniran kako bi se procenila percepcija pedagoga o svojoj ulozi u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika, kao i njihove sposobnosti i resurse koji su im na raspolaganju.

Ove dvije tehnike su odabrane kako bi se došlo do detaljnijih informacija o ulozi i uključenosti pedagoga u sprovođenju prevencije rizičnih ponašanja, jer je ovo do sada još uvijek nedovoljno istraženo područje.

Pitanja će biti unaprijed formulisana i kategorizovana u nekoliko grupa kako bi se osigurala preglednost i olakšala organizacija i analiza podataka.

Populacija i uzorak istraživanja

Uzorak je bio odabran sistematski i obuhvatio je 30 škola iz tri različite regije Crne Gore. Od toga, 11 škola nalazilo se na sjeveru, 5 na jugu, dok je 14 škola bilo locirano u centralnom delu zemlje. U svakoj školi, istraživanje je sprovedeno s jednim pedagogom koji je bio zaposlen u toj školi.

Za navedeni uzorak smo se odlučili zbog materijalno-tehničkih, vremenskih i prostornih ograničenja.

Opština	Naziv osnovne škole	Broj pedagoga
Andrijevica	OŠ „Bajo Jojić“	1
Bar	OŠ „Anto Đedović“	1
Bar	OŠ „Kekec“	1
Berane	OŠ „Vuk Karadžić“	1
Berane	OŠ „Vukašin Radunović“	1
Berane	OŠ „Radomir Mitrović“	1
Bijelo Polje	OŠ „Marko Miljanov“	1
Bijelo Polje	OŠ „Pavle Žižić“	1
Budva	OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša“	1
Gusinje	OŠ „Džafer Nikočević“	1
Danilovgrad	OŠ „Vuko Jovović“	1
Danilovgrad	OŠ „Njegoš“	1
Mojkovac	OŠ „Aleksa Đilas Bećo“	1
Nikšić	OŠ „Luka Simonović“	1

Nikšić	OŠ „Braća Labudović“	1
Nikšić	OŠ „Mileva Lajović Lalatović“	1
Nikšić	OŠ „Milića Nikčević“	1
Nikšić	OŠ „Olga Golović“	1
Nikšić	OŠ „Ratko Žarić“	1
Podgorica	OŠ „Štampar Makarije“	1
Podgorica	OŠ „ 21. Maj“	1
Podgorica	OŠ “ Božidar Vuković Podgoričanin“	1
Podgorica	OŠ „Oktoih“	1
Podgorica	OŠ „Savo Pejanović“	1
Podgorica	OŠ „Sutjeska“	1
Pljevlja	OŠ „Boško Buha“	1
Plav	OŠ „Hajro Šehmanović“	1
Risan	OŠ "Veljko Drobnjaković"	1
Tivat	OŠ „Drago Molović“	1
Žabljak	OŠ „Dušan Obradović“	1
Ukupno		30

Tabela 1 – Uzorak istraživanja

**OPIS ISTRAŽIVAČKOG PROCESA, ANALIZA I DISKUSIJA
REZULTATA ISTRAŽIVANJA**

Opis toka istraživanja

Istraživanje za potrebe rada na temu „**Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole**“ sprovedeno je u trideset osnovnih škola na teritoriji Crne Gore, od kojih 11 osnovnih škola u sjevernoj regiji, 14 u centralnoj i 5 u južnoj regiji države. U istraživanju je učestvovalo ukupno trideset ispitanika, i to po jedan pedagog iz svake navedene škole.

Sam tok istraživanja protekao je bez problema, istraživači su kontaktirali škole putem elektronske pošte i telefonskih poziva kako bi ih informisali o istraživanju i zamolili ih za saradnju. Nakon dobijanja odobrenja od školskog rukovodstva, istraživanje je sprovedeno tokom školske godine. Istraživanju su prethodili razgovori sa svim pedagozima pojedinačno, upućeni su u predmet istraživanja. Pedagozi su dobili upitnike koje su popunili samostalno, a istraživači su bili dostupni kako bi pružili dodatne informacije ili odgovorili na pitanja.

Kada je riječ o **istraživačkom instrumentu** to je bio **anketni upitnik**, koji se sastojao od 18 pitanja, većina pitanja je bila zatvorenog tipa.

Podaci dobijeni istraživanjem su obrađeni uz pomoć statističkog softvera **SPSS (Statistical Package for Social Scienses)**, a korišćena je verzija IBM-SPSS 25.

Ho: nema statistički značajne razlike među ispitanicima u sprovođenju prevencije rizičnih ponašanja

H1: ima statistički značajne razlike među ispitanicima u sprovođenju prevencije rizičnih ponašanja

Obrada rezultata istraživanja

U ovom dijelu rada biće prikazani i analizirani rezultati do kojih smo došli istraživanjem. Rezultate istraživanja analiziraćemo u odnosu na postavljene hipoteze istraživanja.

Za provjeravanja hipoteza H1-H6 koristimo hi kvadrat test prilagodjenosti, koji se koristi za analizu jedne kategorijske promjenljive. Međutim, važno je napomenuti da hi-kvadrat test prilagodjenosti obično zahtijeva relativno velik uzorak kako bi bio pouzdan. Kako je u našem slučaju uzorak obima 30, koristimo alternativne metod, odnosno koristimo Fisherov egzaktni test.

Interpretacija rezultata istraživanja

Varijable		Frekvencije	Procenti (%)
Pol	Muški	2	6.67
	Ženski	28	93.33
Regija	Južna	5	16.66
	Centralna	14	46.67
	Sjeverna	11	36.67
Dužina radnog staža	1-3 godine	6	20
	3-5 godina	8	26.67
	Preko 5 godina	16	53.33

Tabela 2 Distribucija uzorka u odnosu na socio-demografske varijable u istraživanju

Prva tri pitanja u okviru anketnog upitnika odnosila su se na pol ispitanika, regiju u kojoj rade i dužinu njihovog radnog staža kao pedagoga. Ono što se može primijetiti pregledom tabele 2, jeste da uzorkom dominira ženski pol. Čak 93.33% su žene, naspram 6.67% koje pripada muškarcima. Što se tiče regionalne zastupljenosti u uzorku, primjećuje se da su najzastupljeniji pojedinci iz srednje regijem koji čine 46.67%, zatim pedagozi iz sjeverne regije sa 36.67%, dok preostalih 16.66% pripada pedagozima sa juga države. Kada je riječ o njihovoj dužini radnog staža, 20% radi od 1 do 3 godine, 26.67% od 3 do 5 godina, a 53.33% radi preko 5 godina.

U istraživanju smo najprije analizirali percepciju pedagoga o tome da li se među djecom uopšte javlja problematično ponašanje i u kom ciklusu je svojstveno da se ono najprije pojavljuje. Rezultati se nalaze u tabeli 3

Varijable		Frekvencije	Procenti (%)
Postojanje problematičnog ponašanja	Da	25	83.33
	Ne	5	16.67
Ciklus u kom se ono pojavljuje	Prvi ciklus	4	13.33
	Drugi ciklus	8	26.67

Treći ciklus	18	60
--------------	----	----

Tabela 3 Analiza percepcije problematičnog ponašanja djece i ciklusa u kom se ono pojavljuje

Jedno od najvažnijih pitanja cjelokupnog istraživanja, a ujedno i pitanje na osnovu kojeg ćemo dobiti odgovor na hipotezu H1, je ono koje se tiče percepcije pedagoga da li uopšte djeca ispoljavaju problematično ponašanje. Njih 83.33% vjeruje da ispoljavaju, dok 16.67% vjeruje da to nije slučaj. Kada je ispitano to u kom se ciklusu pojavljuje takvo ponašanje, 13.33% uzorka smatra da je riječ o prvom ciklusu, 26.67% misli da je riječ o drugom ciklusu, dok preostalih 60% vjeruje da se problemi pojavljuju u trećem ciklusu.

U nastavku teksta, biće prikazani rezultati koji se odnose na to u kojoj mjeri različiti spoljni faktori utiču na razvoj problematičnog ponašanja kod djece, čime ćemo odgovoriti na hipotezu 2. Na početku takve analize, fokus će biti na uticaju porodičnog faktora.

Uticaj porodičnog faktora	Frekvencije	Procenti (%)
Da	3	10
Ne	0	0
Najčešće	13	43.33
Uglavnom	7	23.33
Donekle	7	23.33
Ne mogu da procijenim	0	0

Tabela 4 Značaj porodičnog faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

Tabela broj 4 nosi sa sobom važne, ali i zabrinjavajuće podatke, obzirom da pokazuje da pedagozi vjeruju da su roditelji jedan od najsnažnijih faktora razvoja zabrinjavajućeg ponašanja među djecom. Niko od ispitanih nije dao negativan odgovor na pitanje, baš kao što niko nije zauzeo neutralan stav. Njih 10% je odgovorilo potvrdno bez stepena saglasnosti, njih 43.33% je reklo da su roditelji najčešći faktor koji utiče na razvoj problema, dok je po 23.33% uzorka odgovorilo sa uglavnom ili donekle.

Na identičan način, u tabeli 5, biće ispitan stav prema uticaju sredine na razvoj problematičnog ponašanja kod djece.

Uticaj sredinskog faktora	Frekvencije	Procenti (%)
Da	11	36.67
Ne	2	6.67
Najčešće	0	0
Uglavnom	3	10
Donekle	12	40
Ne mogu da procijenim	2	6.67

Tabela 5 Značaj sredinskih faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

Prema mišljenju ispitanika, sredinski uticaj je nešto manji u odnosu na uticaj roditelja, kada je u pitanju nastajanje problematičnog ponašanja. Po 6.67% uzorka je odgovorilo negativno ili da se ne može opredijeliti, njih 36.67% je odgovorilo samo potvrdno, njih 10% da je sredina uglavnom zaslužna, a njih 40% da je sredina donekle zaslužna. Zanimljivo je da niko u uzorku nije istakao da je sredina najčešći faktor u rađanju problema kod djece.

U nastavku teksta, u tabeli 6, biće ispitan uticaj vršnjaka na razvoj problematičnog ponašanja.

Uticaj vršnjačkog faktora	Frekvencije	Procenti (%)
Da	14	46.67
Ne	0	0
Najčešće	4	13.33
Uglavnom	7	23.33
Donekle	5	16.67
Ne mogu da procijenim	0	0

Tabela 6 Značaj vršnjačkog faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

U analizi tabele 6, prvo treba primijetiti da niko od ispitanika nije odgovorio odrično i neutralno. Najviše je onih kojih su samo odgovorili potvrdno, bez isticnja stepena uticaja, 46.67%. Dalje, 23.33% je istaklo da vršnjaci uglavnom podstiču rađanje problematičnog ponašanja, njih 16.67% da je to donekle, a njih 13.33% da je riječ o najčešćem uticaju.

Nakon analize uticaja spoljnih faktora na pojavu problematičnog ponašanja kod djece, analizirali smo preventivni mehanizam, ali i represivni, koje pedagozi preduzimaju kako se smanjili vjerovatnoću da se pojave obrasci problematičnog ponašanja ili da se oni prošire u većem intenzitetu. Ovim tabelama odgovorićemo na hipoteze broj 3 i 4. U tabeli 7, biće prikazano koliko često se sa tim ciljem organizuju radionice sa učenicima.

Radionice sa učenicima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	8	26.67
Često	19	63.33
Ponekad	3	10
Nikad	0	0

Tabela 7 Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa učenicima

Na osnovu podataka iz tabele 7, da se primijetiti da postoji praksa da pedagozi organizuju edukativne radionice sa učenicima, sa ciljem prevencije budućeg problematičnog ponašanja. Od ukupnog broja ispitanika, njih 26.67% ovakve radionice organizuje veoma često, 63.33% ih organizuju često, dok je za njih 10% to povremena praksa, a nema ispitanika koji se izjašnjavaju da organizacija radionica nije njihova praksa. U nastavku teksta, u tabeli 8, ispituje se da li postoji praksa organizovanja edukativnih preventivnih radionica za nastavnike, kako bi se pozitivno uticalo na problem problematičnog ponašanja kod djece.

Radionice sa nastavnicima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	1	3.33
Često	6	6.66
Ponekad	23	76.67
Nikad	0	0

Tabela 8 Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa nastavnicima

Tabela 8 pokazuje da se preventivne edukativne radionice sa nastavnicima organizuju, ali u toj mjeri kao sa učenicima. 3.33% uzorka je izjavilo da ovaj vid aktivnosti organizuje veoma

često, 6.66% da je u pitanju česta frekventnost, dok najveći dio, ili 76.67% ističe da je u pitanju povremeno organizovanje ovakvih radionica. Treba napomenuti da i u ovom slučaju ne postoji neko od pedagoga ko se izjasnio da nikada do da nije organizovao ovakve radionice.

U nastavku teksta, u tabeli 9, biće prikazana frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa roditeljima.

Radionice sa roditeljima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	0	0
Često	4	13.33
Ponekad	26	86.67
Nikad	0	00

Tabela 9 Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa roditeljima

Preventivne radionice sa roditeljima su povremen tip aktivnosti u suzbijanju problematičnog ponašanja kod djece, jer 86.67% pedagoga ističe da takve aktivnosti organizuje tek ponekad, dok je u 13.33% slučajeva to često djelovanje.

Nema pojedinaca koji ovaj tip aktivnosti ne koriste u svojoj radnoj praksi.

Dakle, na osnovu prethodno prikazane 3 tabele, može se zaključiti da pedagozi organizuju edukativne preventivne radionice sa različitim ciljnim grupama, te da preduzimaju konkretne mjere kojima se reguliše ponašanje učenika. Na osnovu toga, moguće je prihvatiti hipotezu broj 3.

Kao što je već navedeno, nakon analize preventivnih aktivnosti, slijedi uvid u “represivnije” aktivnosti. U nastavku teksta biće provjereno da li pedagozi sprovode određene konkretne radnje kako bi spriječili dalji razvoj već prisutnog problematičnog ponašanja kod djece. U tabeli 10, biće analizirana frekventnost individualnih razgovora sa učenicima, sa ciljem uklanjanja njihovog problematičnog ponašanja.

Razgovori sa učenicima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	28	93.33
Često	2	6.66

Ponekad	0	0
Nikad	0	0

Tabela 10 Frekventnost individualnih sa učenicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Ono što se zaključuje pregledom tabele 10, jeste da pedagozi sa velikim intenzitetom koriste individualne razgovore sa učenicima u periodu kada već nastupe problemi u ponašanju. Čak 93.33% uzorka ocjenjuje da ovu aktivnost preduzima veoma često, a preostalih 6.66% frekventnot ocjenjuje čestim.

U nastavku teksta, biće prikazano to koliko često se koriste individualni razgovori sa nastavnicima, kada se već dogode problemi u ponašanju sa djecom.

Konsultacije sa nastavnicima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	23	76.67
Često	7	23.33
Ponekad	0	0
Nikad	0	0

Tabela 11 Frekventnost konsultacija sa nastavnicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Kao što je to bio slučaj sa prethodno analiziranom tabelom, i odyje su izostali odgovori tipa ponekad i nikad. Najviše ispitanika, 76.67% je izjavilo da sa nastavnicima veoma često razgovara, ukoliko se dese problemi u ponašanju kod djece. Ostatak, ili 23.33% je označilo da često razgovara sa nastavnicima u datoj situaciji. U nastavku teksta, u tabeli 12, biće prikazane frekvencije o razgovorima sa roditeljima u slučaju problematičnog ponašanja kod njihove djece.

Razgovori sa roditeljima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	17	56.67
Često	12	40
Ponekad	1	3.33

Nikad	0	0
--------------	---	---

Tabela 12 Frekventnost individualnih razgovora sa roditeljima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Tabela 12 pokazuje da se razgovori sa roditeljima u prosjeku rjeđe organizuju u slučaju nastalog problematičnog ponašanja djece, u odnosu na razgovore sa nastavnicima i samom djecom. Ipak, ne bi se smjelo zaključiti da je riječ o rijetkom obrascu ponašanja, obzirom na činjenicu da je ovaj tip djelovanja 56.67% uzorka ocijenilo veoma čestim, a 40% čestim. Jedna osoba ili 3.33% uzorka je sastanke sa roditelja označilo povremenom pojavom. Na identičan način, u tabeli 13, biće prikazano to koliko se često u sklopu rješavanja problematičnog ponašanja djece u školi, vrše individualni razgovori sa stručnim saradnicima.

Konsultacije sa s. saradnicima	Frekvencije	Procenti (%)
Veoma često	28	93.34
Često	1	3.33
Ponekad	1	3.33
Nikad	0	0

Tabela 13 Frekventnost konsultacija sa saradnicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Stručni saradnici su, prema rezultatima ovog istraživanja, najčešći izvor pomoći pri rješavanju problematičnog ponašanja kod djece. Čak 93.34% uzroka se sa ovom ciljnom grupom konsultuje kroz individualne razgovore veoma često, dok po 1 osoba ili 3.33% uzorka radi to često ili ponekad.

Na osnovu svega što je navedeno u analizi prethodne 4 tabele, zaključuje se da pedagozi preduzimaju često konkretne radnje (razgovore sa učenicima i roditeljima, i konsultacije sa nastavnicima i stručnim saradnicima) kako bi suzbili već postojeće negativno ponašanje kod djece, čime se hipoteza broj 4 može prihvatiti.

U nastavku teksta, u tabeli 14, biće prikazano to da li pedagozi organizuju i konkretne radionice koje imaju za cilj povećanje odgovornosti prema školskim obavezama. Odgovor na ovo

pitanje će doprinijeti ispitivanju hipotezi broj 6, koja se odnosi na metodološke razlike u odnosu na regionalnu zastupljenost.

Organizovanje radionica	Frekvencije	Procenti (%)
Da	30	100
Ne	0	0

Tabela 14 Frekventnost organizovanja radionica za povećanje odgovornosti prema školskim obavezama

Kao što se može vidjeti pregledom tabele 14, cjelokupan uzorak bez izuzetka ima ustaljenu praksu organizovanja radionica koje imaju za cilj povećanje odgovornosti prema školskim obavezama.

U nastavku teksta, u tabeli 15, ispitaće se percepcija ispitanika u odnosu na to da li problematično ponašanje korelira sa školskim uspjehom koji učenici postižu. Time će biti dat odgovor na hipotezu broj 5.

Korelacija disciplina-školski uspjeh	Frekvencije	Procenti (%)
Da	26	86.67
Ne	4	13.33

Tabela 15 Frekventnost organizovanja radionica za povećanje odgovornosti prema školskim obavezama

Tabela 15 nedvosmileno pokazuje da najveći broj ispitanika opservira da snažno koreliraju problemi u ponašanju i školski (ne)uspjeh. Njih 86.67% vjeruje da je na snazi takav odnos varijabli, dok njih 13.33% smatra da školski uspjeh i nedisciplina ne koreliraju. Na osnovu ovih podataka, hipoteza broj 5 se može prihvatiti.

U nastavku teksta, preostalo je analizirati podatke u tabeli 16, koji se odnose na to da li se po metodologiji tretiranja problematičnog ponašanja, razlikuju pedagozi iz sjeverne, južne i centralne regije Crne Gore. Treba naznačiti da je zamišljeno bilo da se poređenja vrše u odnosu na preventivne i suzbijajuće aktivnosti, baš kao i u odnosu na organizovanje radionica koje podižu

nivo odgovornosti prema školskim obavezama. Kako su na posljednjepomenuto pitanje svi ispitanici dali isti odgovor, tako će u tabeli 16 biti ispitane razlike u preventivnim i suzbijajućim aktivnostima među ispitanicima iz 3 regije.

Metod rada	F test	df	p
Preventivne aktivnosti	2.729	2	.083
Sprječavanje širenja	2.585	2	.094

Tabela 16 Razlike u metodologiji tretiranja problematičnog ponašanja u odnosu na regiju

Tabela 16 pokazuje da se metodologija ispitanika koji rade u centralnoj, sjevernoj i južnoj regiji ne razlikuje statistički značajno kada je u pitanju prevencija problematičnog ponašanja, baš kao ni širenje već postojećeg, takvog ponašanja.

Diskusija o dobijenim rezultatima

Poglavlje *diskusija o dobijenim rezultatima istraživanja* obuhvata dublje razumijevanje i tumačenje prikupljenih podataka. U ovom dijelu ćemo sintetizovati ključne nalaze, kako bismo pružili sveobuhvatnu analizu, kroz nekoliko ključnih aspekata koji se odnose na najvažnije rezultate i njihove odnose prema postavljenim istraživačkim hipotezama.

Kroz pažljivo strukturisanu diskusiju, nastojimo prikazati značaj naših nalaza, pružiti detaljan i kritički pregled dobijenih rezultata, njihovih implikacija i ograničenja, te predložiti smjernice za buduća istraživanja i dalje napredovanje u ovoj oblasti.

H1: Pretpostavlja se da su rizična ponašanja nešto sa čim se pedagozi susreću u svom radu.

Jedno od osnovnih pitanja cjelokupnog istraživanja je ono koje se tiče percepcije pedagoga da li uopšte djeca ispoljavaju problematično ponašanje. Njih 83.33% vjeruje da ispoljavaju, dok 16.67% vjeruje da to nije slučaj. Na osnovu prikazanih procenata, možemo reći da se hipoteza H1 prihvata, odnosno da su rizična ponašanja nešto sa čim se pedagozi susreću u svom radu.

H2: Pretpostavlja se da na pojavu rizičnih ponašanja kod učenika utiču spoljašnji faktori (porodica, vršnjaci, sredina u kojoj žive).

Na pitanje o uticaju špoljašnjih faktor na pojavu rizičnih ponašanja kod učenika, možemo vidjeti da su ispitanici skoro pa saglasni u svojim odgovorima. Kada govorimo o uticaju porodice njih 43,33% smatra da je porodica najčešći uzrok pojave nekih od oblika rizičnih ponašanja kod djece, zatim 36,67% odnosno 40% da je to (donekle) sredina u kojoj pojedinac živi, dok odgovori njih 46,67% idu u prilog tome da su vršnjaci oni koji najčešće utiču na tu pojavu.

Kada sagledamo sve, primijetićemo da ispitanici vjeruju da sva tri faktora imaju svoje značajno učešće u razvoju problematičnog ponašanja, pa se prethodno postavljena hipoteza može prihvatiti. Kada je riječ o vršnjacima tu je najčešće prisutan vršnjački pritisak, koji u najvećoj mjeri utiče na samopouzdanje i samopoštovanje kod djece i mladih, dovodi do promjena u ponašanju zarad prihvatanja, ali i na formiranje samog identiteta.

Treba istaći da ispitanici značajnu odgovornost pripisuju roditeljima.

Kada je riječ o uticaju porodice, može se reći da je najčešće riječ o učenicima koji potiču iz disfunkcionalnih porodica, onih porodica s niskim socijalnim statusom, ili porodica čiji su članovi pogođeni bolestima i zavisnostima poput alkoholizama. Takođe, to su djeca čiji roditelji prebacuju odgovornost za vaspitanje isključivo na školu, kao i oni čiji su roditelji razvedeni ili gdje iz različitih razloga nedostaje jedan od roditelja.

Dobijeni podaci su u skladu sa nekim ranijim istraživanjima koja su sprovedena u našoj državi, a koja takođe ukazuju na to da porodica i vršnjaci imaju velikim dijelom uticaj na pojavu nekih od ovih oblika ponašanja.

H3: Pretpostavlja se da pedagozi održavaju edukativne radionice za učenike, nastavnike i roditelje u cilju prevencije i suzbijanja nasilja među učenicima

Kada je riječ o konkretnim djelatnostima koje pedagozi sprovode, a odnose se na suzbijanje i prevenciju pojave rizičnih ponašanja kod učenika, u ovom slučaju održavanje edukativnih radionica, dobijeni su sledeći rezultati: čak 63,33% njih ističe da često organizuje edukativne radionice za učenike, kada govorimo o radionicama za nastavnike 76,67% njih to radi ponekad, a sa roditeljima 86,67% njih takođe ponekad organizuje edukativne radionice.

Valja se prisjetiti podatka koje smo istakli na početku ove analize koji kaže da pedagozi smatraju da su roditelji najčešći spoljni faktor koji utiče na razvoj problematičnog ponašanja, a da sa tom ciljnom grupom najrjeđe organizuju radionice, pa se na osnovu ovih podataka može dati preporuka da se ovakav tip aktivnosti pojača u vremenu pred nama i strategijama koje se donose u okviru stručnih službi.

Na osnovu dobijenih podataka, za aktivnosti navedene u hipotezi H3, može se zaključiti da se ova hipoteza prihvata, odnosno da pedagozi sprovode navedene aktivnosti u svom radu.

H4: Pretpostavlja se da pedagozi rade na suzbijanju, ali i prevenciji rizičnih ponašanja organizujući odgovarajuće razgovore, odnosno konsultacije sa učenicima, nastavnicima, roditeljima i stručnim saradnicima.

Individualni razgovori su, takođe, jedna od aktivnosti koje pedagozi sprovode u svom radu sa učenicima, pa tako njih 93,33% to veoma često realizuju praksi. Kada govorimo konsultacijama koje vrše sa nastavnicima njih 76,67 to veoma često vrši veoma često, dok

je sa roditeljima to nešto manji slučaj njih 56,67%. Pored ovih subjekata koji su učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu, tu su i stručni saradnici sa kojima pedagozi u 93,34% zajednički rade na rješavanju nastalog problema, što ukazuje da su oni najčešći izvor pomoći pri rješavanju problematičnog ponašanja kod djece.

H5: Pretpostavlja se da rizična ponašanja imaju izvjesnu korelaciju sa školskim neuspjehom

Podaci dobijeni na osnovu odgovora na pitanje „da li rizična ponašanja imaju izvjesnu korelaciju sa školskim neuspjehom, nedvosmileno pokazuju da najveći broj ispitanika opservira da snažno koreliraju problemi u ponašanju i školski (ne)uspjeh. Njih 86.67% vjeruje da je na snazi takav odnos varijabli, dok njih 13.33% smatra da školski uspjeh i nedisciplina ne koreliraju. Na osnovu ovih podataka, hipoteza broj 5 se može prihvatiti.

H6: Pretpostavlja se da su načini rada pedagoga u tri različite regije Crne Gore slični.

Kad je riječ o ovoj pretpostavci može se vidjeti da, u slučaju preventivnih aktivnosti, F test iznosi 2.729, sa nivoom značajnosti od .083, dok u slučaju sprječavanja širenja rizičnih ponašanja, komparativni parametri iznose 2.585 i .094. Još jednom valja ponoviti da su to brojke koje ne govore u prilog postojanja značajnih razlika. Razlike u određenom obimu moraju postojati, ali je to nedovoljno da bi premašilo granice statističke značajnosti. Takav zaključak omogućava da se i hipoteza broj 6 prihvati.

Pored ovih podataka, želimo istaći jos nekoliko bitnih podataka do kojih smo došli istraživanjem, a koji se ne tiču postavljenih hipoteza.

Ispitanici navode da se rizična ponašanja najčešće javljaju u trećem ciklusu osnovne škole (60%) jer je riječ o starijim učenicima (adolescentima), zatim drugom ciklusu (26,67%) usled prelaska sa razredne na predmetnu nastavu, i mali broj ispitanika (13,33) navodi da to počinje još u prvom ciklusu osnovne škole.

Kada je riječ o polu, dječaci su oni kod kojih su rizična ponašanja dominantnija, i to oblici agresivnijih ponašanja, dok djevojčice češće ispoljavaju neodgovornost prema školskim obavezama i to u starijim razredima.

Kao najčešće oblike rizičnih ponašanja na koje nailaze u praksi pored vršnjačkog nasilja, agresivnog, prkosnog i nepristojnog ponašanja, neodgovornosti prema školskim obavezama, navode i druge oblike poput nepoštovanja odraslih, nepoštovanje kućnog reda škole, konzumiranje cigareta u starijim razredima, bježanje sa časova, uništavanje školske imovine, ponašanja izazvana netolerancijom na relaciji učenik-učenik, impulsivnost, nedostatak empatije i sl.

Cjelokupan uzorak bez izuzetka ima ustaljenu praksu organizovanja radionica koje imaju za cilj povećanje odgovornosti prema školskim obavezama. Navedene aktivnosti se u najčešćem slučaju pokazuju kao efikasne.

Zaključak

Pedagozi, kao ključni akteri u obrazovnom sistemu, imaju značajan potencijal da doprinesu smanjenju rizičnih ponašanja kroz proaktivne i preventivne mjere. Oni svojim radom ukazuju na važnost integrisanog pristupa u prevenciji ovih ponašanja među učenicima.

Cilj u okviru ovog istraživanja bio je da utvrdimo konkretne načine rada pedagoga tokom prevencije rizičnih ponašanja kod učenika osnovnih škola, koji su se dobijenim podacima iskristalisali. Takođe, ovim istraživanjem smo nastojali da damo uvid u to koji su to oblici ponašanja koji se najčešće javljaju i čijom se prevencijom pedagozi bave u svom radu.

Glavna hipoteza istraživanja glasi: pretpostavlja se da pedagozi u skladu sa planiranim ciljevima utiču na prevenciju i suzbijanje rizičnih ponašanja kod učenika osnovnih škola, i da primjenjuju odgovarajuće strategije podrške osnovcima s problematičnim postupcima, može se reći da je hipoteza potvrđena dobijenim istraživačkim nalazima, jer ispitanici u svom radu u velikoj mjeri sprovode aktivnosti koje odnose na prevenciju i suzbijanje rizičnih ponašanja kod učenika.

U skladu sa našim istraživačkim hipotezama možemo donijeti sljedeće zaključke:

Podaci govore o tome da su oblici rizičnih ponašanja prisutni u osnovnim školama u našoj državi što potvrđuje hipotezu H1. Ovakav rezultat bio je očekivan, jer je u skladu sa dosadašnjim istraživanjima na osnovu kojih je i hipoteza formulisana. Na osnovu ovog istraživanja uzrok te brojke se jednim dijelom može se tražiti u velikom uticaju koji na djecu imaju različiti spoljašnji faktori. Najdominantniji faktor koji ima uticaj jestu vršnjaci, nakon toga porodica, kao i sredina u kojoj dijete odrasta, što potvrđuje hipotezu H2. U školi, koja je drugo mjesto u kom dijete provodi najveći broj sati u toku dana, rade pedagozi koji svojim radom nasoje da preventivno djeluju na suzbijanju moguće pojave rizičnih ponašanja kod učenika, pa u svojoj praksi često sprovode edukativne radionice za učenike, a u nešto manjem broju i radionice sa nastavnicima i roditeljima učenika. Trebalo bi nastojati da se ova praksa koliko je moguće promijeni u budućnosti, jer su ovo dva subjekta koja imaju/mogu imati veliki uticaj na dijete i njegov dalji životni razvoj. Osim radionica ovog tipa pedagozi često organizuju i tematska predavanja za učenike, kao i trening socijalnih vještina. Na osnovu svega navedenog, može se potvrditi i treća hipoteza u ovom

istraživanju (H3). Pored edukativnih radionica, pedagozi u svom radu sprovode i individualne razgovore sa učenicima i njihovim roditeljima, ali i konsultacije sa nastavnicima i drugim stručnim saradnicima u školi kao bi zajednički radili na rješavanju nastalog problema, pa samim tim i hipoteza H4 biva potvrđena. Peta hipoteza (H5) odnosila se na postojanje korelacije između prisustva rizičnih ponašanja kod učenika i neuspjeha koji ostvaruje u školskim aktivnostima. Kako je čak 86.67% ispitanika potvrdilo da postoji korelacija među ove dvije varijable, tako i potvrđujemo postavljenu hipotezu.

Na kraju, kada se sagledaju sve aktivnosti koje pedagozi iz tri različite regije Crne Gore primjenjuju u svom radu, može se reći da su njihove aktivnosti u velikoj mjeri slične i da se hipoteza H6 može potvrditi.

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da je ova problematika zastupljena u školama, ali u većini slučajeva nije efikasno tretirana, uprkos realizaciji preventivnih aktivnosti. Takvo stanje u vaspitno-obrazovnoj praksi nikako nije ni dobro ni poželjno i treba ga mijenjati što raznovrsnijim ponudama vannastavnih aktivnosti za koje škole imaju kapaciteta da organizuju, ali i raditi na njihovoj promociji, kako bi učenici bili informisani i mogli da se uključe u iste.

Ključ uspješne prevencije rizičnih ponašanja holistički je pristup koji uključuje sve zainteresovane strane. Pedagozi imaju centralnu ulogu u povezivanju učenika, roditelja i nastavnika kako bi cjelokupan proces na kraju imao pozitivan ishod. Naravno neophodno je obezbijediti adekvatnu obuku i resurse za pedagoge kako bi oni mogli efikasno obavljati svoju funkciju. Pa u vezi sa tim dalja istraživanja i politike treba da se fokusiraju na pružanje podrške pedagozima i razvijanje sveobuhvatnih programa prevencije.

Takođe, moramo napomenuti da je u istraživanju učestvovao mali uzorak, tako da se zaključak ne može generalizovati na čitavu populaciju, ali da se u svakom slučaju o ovoj temi treba dodatno govoriti i raditi na podizanju svijesti o njoj u društvu.

Literatura:

1. Bašić, J. (2007): Prevencijski programi - od razvoja, implementacije, evaluacije do znanstvene utemeljenosti. Školski preventivni programi, Vodice;
2. Bileta, M. (2015): Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod djece i mladih. Filozofski fakultet, Rijeka;
3. Boljunčić-Punčikar, A. (2017): Socijalna pedagogija (završni rad), Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Pula;
4. Đuranović, M. (2013): Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. *Napredak*, 154 (1-2), 31-46;
5. Garcia, R., et al. (2020): Impact of school-based prevention programs on risky behaviors: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 28 (4), 789-805;
6. Habib, E., Spasenović, V. (2011): Značaj razgranate strukture školskih aktivnosti. Filozofski fakultet, Beograd;
7. Ilić, M. (2010): Porodična pedagogija – prvo izdanje, Banja Luka: Grafid;
8. Jugović, A. (2018): Problemi u ponašanju djece školskog uzrasta: pojmovni okvi, obeležja i implikacije za obrazovnu politiku. Institut za pedagoška istraživanja: Beograd;
9. Jugović, A. (2020): Društveno osetljive grupe (perspektive i politike). Beograd. Partenon;
10. Jukić, M. (2015): Rizična ponašanja osnovnoškolaca diplomski rad. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
11. Knežević, M. i Đukanović, P. (2016): Mladi – društveni dekor ili društveni kapital? Podgorica: Centar za građansko obrazovanje (CGO);
12. Kranželić-Tavra, V (2002): Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Hrvatska revijaza rehabilitacijska istraživanja
13. Lebedina-Manzoni, M.; Lotar, M. i Ricijaš, N. (2008): Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenata-izazovi definiranja i mjerenja. *Ljetopis socijalnog rada* 15 (3), 401-419. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/31379>;

14. Meščić-Blažević, Lj. (2007): Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata u Pedagogijska istraživanja, Strukovna škola, Pula;
15. Ministarstvo prosvjete Crne Gore (2015): Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja i vandalizma, uputstvo školama, Podgorica;
16. Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore (2021): Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja u Crnoj Gori (2017 – 2021), podaci dostupni na linku: <https://wapi.gov.me/download/4f98be5b-58e7-4df7-822a-34a9d4fdcf65?version=1.0>
17. Opić, S. i Jurčević-Lozančić, A (2008): Kompetencije učitelja za provedbu pedagoške prevencije poremećaja u ponašanju. Učiteljski fakultet Sveučilišta, Zagreb;
18. Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D. & Ramsey, E. (1989). A Developmental Perspective on Antisocial Behavior. American Psychologist, Vol. 44, No. 2, 329-335
19. Patterson, G.R., Reid, J.B., & Dishion, T.J. (1992): Antisocial Boys. Eugene, OR: Castalia Publishing Company;
20. Pažin-Ilakovac, Lj (2012): Školski programi prevencije poremećaja u ponašanju, u Zbornik radova: Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju, Zagreb, Pravobranitelj za djecu;
21. Pejić Papak, P. i Vidulin, S. (2016): *Izvanastavne aktivnosti u suvremenoj školi*. Zagreb: Školska knjiga;
22. Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2019).Službeni glasnik Republike Srbije, br. 46. Preuzeto sa: [Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje: 46/2019-69, 104/2020-46 \(pravno-informacioni-sistem.rs\);](http://pravno-informacioni-sistem.rs)
23. Previšić, V. (2000): Slobodno vrijeme između pedagojske teorije i odgojne prakse, Napredak, Vol. 141, (4), str. 403-409;
24. Radojević, T., Jaredić, B. i Minić, J. (2019): Uloga i značaj slobodnog vremena u životu mladih. Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLIX, Vol. 49(2), str. 205-219;
25. Republika Crna Gora (2006): Nacionalni plan akcije za mlade;

26. Skender, A. (2009): Prevencija rizičnih ponašanja (pojmovna određenja, pristupi, modeli, programi). Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici;
27. Šaljić, Z. (2015): Prevencija nepoželjnih ponašanja učenika u postojećoj školskoj praksi- zakonski i programski okvir. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
28. Šaljić S, Z., (2014): Vaspitni rad u školi u funkciji prevencije nepoželjnih ponašanja učenika. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
29. Šaljić S, Z., Habib Dž, E. (2021): Prevencija antisocijalnog ponašanja učenika iz perspektive nastavnika. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
30. Šota, S. i Stenier-Jelić, S (2019): Odgoj i obrazovanje djece i mladih sa poremećajima u ponašanju – izazov za evangelizaciju. Katolički bogoslovni fakultet, Đakovo;
31. Vejmek, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2), 215-240. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/95516>;
32. Velki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihološke teme*, 21, 1, 29-60;
33. Vujović, T. (2010): Kompetitivnost društvenog sistema i sociopatološke pojave. Filozofski fakultet, Nikšić;
34. Vujović, T. (2014): Faktori rizika u porodicama maloljetnih delinkvenata i psihijatrijski liječenih adolescenata Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Nikšić;
35. *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2013). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 55.* Preuzeto sa: [Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju | Paragraf Lex](#);
36. Zavod za školstvo Crne Gore, (2023): Istraživanje zastupljenosti i pojava oblika nasilja u školama u Crnoj Gori tokom 2022/23. školske godine. Preuzeto sa: <https://www.gov.me/clanak/istrazivanje-o-nasilju-u-skolama>
37. Zloковић, J. (2004) Nasilje među vršnjacima-problem obitelji, škole i društva u Pedagoška istraživanja;

Popis slika i tabela

Slika 1: Najznačajniji faktori rizika za razvoj nepoželjnih ponašanja kod dece i mladih

Tabela 1: Uzorak istraživanja

Tabela 2: Distribucija uzorka u odnosu na socio-demografske varijable u istraživanju

Tabela 3: Analiza percepcije problematičnog ponašanja djece i ciklusa u kom se ono pojavljuje

Tabela 4: Značaj porodičnog faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

Tabela 5: Značaj sredinskih faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

Tabela 6: Značaj vršnjačkog faktora u razvoju problematičnog ponašanja kod djece

Tabela 7: Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa učenicima

Tabela 8: Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa nastavnicima

Tabela 9: Frekventnost organizovanja preventivnih radionica sa roditeljima

Tabela 10: Frekventnost individualnih sa učenicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Tabela 11: Frekventnost konsultacija sa nastavnicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Tabela 12: Frekventnost individualnih razgovora sa roditeljima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Tabela 13: Frekventnost konsultacija sa saradnicima sa ciljem uklanjanja problematičnog ponašanja

Tabela 14: Frekventnost organizovanja radionica za povećanje odgovornosti prema školskim obavezama

Tabela 15: Frekventnost organizovanja radionica za povećanje odgovornosti prema školskim obavezama

Tabela 16: Razlike u metodologiji tretiranja problematičnog ponašanja u odnosu na regiju

PRILOZI

Prilog 1 anketni upitnik

Poštovani,

Pred Vama se nalazi upitnik čiji je cilj da ispita ulogu škole tj. njenih ključnih nosilaca odgovornosti u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika. Ovo istraživanje je anonimno i podaci su u potpunosti poverljivi, a Vaša iskrenost u odgovorima zaničće nam mnogo u procesu objektivnijeg sagledavanja ove osjetljive i važne problematike.

Hvala na saradnji!

Dijana Mašović, master student pedagogije

1. Pol
 - a) Muški
 - b) Ženski

2. Osnovna škola se nalazi u:
 - a) Sjeverna regija
 - b) Centralna regija
 - c) Južna regija

3. Koliko dugo ste zaposleni u školi kao pedagog?
 - a) Od 1 do 3 godine
 - b) Od 3 do 5 godina
 - c) Više od 5 godina

4. Da li su rizična ponašanja nešto sa čim se često susrećete u svom radu?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne mogu procijeniti

5. Kada se najprije javljaju neki oblici rizičnih ponašanja?

- a) Prvi ciklus osnovne škole
- b) Drugi ciklus osnovne škole
- c) Treći ciklus osnovne škole

➡ dodatno obrazloženje odgovora

6. Koji su to oblici rizičnih ponašanja sa kojima se najčešće susrećete u radu?

a) Vršnjačko nasilje

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

b) Agresivno ponašanje

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

c) Prkosno i nepristojno ponašanje

- Veoma često
- Često
- Ponekad

- Nikad

d) Neodgovornost prema školskim obavezama

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

e) Ostalo

7. Da li rizična ponašanja više ispoljavaju dječaci ili djevojčice?

- a) Dječaci
- b) Djevojčice
- c) Podjednako
- d) Ne mogu procijeniti

- Obrazložite, koja su to rizična ponašanja prisutna kod jednih, odnosno drugih

8. Da li smatrate da je pojava rizičnih ponašanja povezana sa porodičnim faktorima?

- a) Da
- b) Ne
- c) Najčešće
- d) Uglavnom
- e) Donekle
- f) Ne mogu procijeniti

- Prema Vašem dosadašnjem iskustvu koji su to porodični faktori vezani češće sa problemima ponašanja?

9. Da li smatrate da je pojava rizičnog ponašanja kod djece povezana sa sredinskim faktorima?

- a) Da
- b) Ne
- c) Najčešće
- d) Uglavnom
- e) Donekle
- f) Ne mogu procijeniti

10. Da li smatrate da je pojava rizičnog ponašanja kod djece povezana s uticajem vršnjaka?

- a) Da
- b) Ne
- c) Najčešće
- d) Uglavnom
- e) Donekle
- f) Ne mogu procijeniti

11. Da li se, prema Vašoj procjeni, u školama dovoljno efikasno tretira ova problematika?

DA

NE

12. Koje su to aktivnosti, koje sprovodite u ustanovama u kojim radite, putem kojih nastojite da utičete na prevenciju rizičnih ponašanja kod učenika?

- a) Edukativne radionice za učenike
 - Veoma često

- Često
- Ponekad
- Nikad

b) Edukativne radionice za nastavnike

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

c) Edukativne radionice sa roditeljima

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

d) Individualni-grupni razgovori

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

e) Ostalo

13. Da li navedene aktivnosti smatrate efikasnim?

- a) Da
- b) Ne
- c) Najčešće
- d) Uglavnom
- e) Donekle

f) Ne mogu procijeniti

14. Koje su to mjere koje preduzimate kada dođe do ispoljavanja neprilagođenog ponašanja?

a) Sprovode se individualni razgovorima sa učenicima putem kojih se ostvaruje odgovarajući uticaj na ponašanje i razvoj učenika

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

b) Vrše se konsultacije sa nastavnicima i njihovo uključivanje u rješavanje problema

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

c) Vrše se konsultacije sa roditeljima učenika i njihovo uključivanje u rješavanje problema

- Veoma često
- Često
- Ponekad
- Nikad

d) Vrše se konsultacije sa psihologom u školi ili/i drugim stručnim saradnicima i zajednički rad na rješavanju nastalog problema

- Veoma često
- Često
- Ponekad

- Nikad

e) Ostalo

15. Koliko često sprovodite individualne razgovore sa nastavnicima i roditeljima s ciljem prevencije rizičnih ponašanja kod učenika

- a) Veoma često
- b) Često
- c) Rijetko
- d) Ne sprovodimo

16. Da li organizujete radionice s ciljem povećanja odgovornosti učenika prema školskim obavezama?

DA

NE

17. Da li smatrate da je problem rizičnih ponašanja u osnovnim školama u velikoj mjeri rasprostranjen u Crnoj Gori?

DA

NE

18. Da li smatrate da rizična ponašanja imaju korelaciju sa mogućim neuspjehom u školi i redovnim ne izvršavanjem osnovnih školskih obaveza?

DA

NE

► U kojoj mjeri se rizična ponašanja odražavaju na školski uspjeh?

- a) Najčešće
- b) Uglavnom

- c) Donekle
- d) Ne mogu procijeniti

Prilog 2 Odluka o odobrenju teme master rada

UNIVERZITET CRNE GORE
Filozofski fakultet
Broj: 01-3346
Nikšić, 20.12.2022

Na osnovu člana 21 stav 2 Pravila studiranja na postdiplomskim studijama Vijeće Filozofskog fakulteta je na sjednici održanoj 19.12.2022. godine donijelo

ODLUKU

I

Odobrava se tema master rada pod nazivom **Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole** Dijane Mašović, studentkinje akademskih postdiplomskih studija Studijskog programa za pedagogiju na Filozofskom fakultetu.

II

Imenuje se mentor prof. dr Tatjana Novović.

III

Imenuje se Komisija za ocjenu master rada iz tačke I ove Odluke u sastavu:

- Prof. dr Tatjana Novović, mentor
- Doc. dr Jovana Marojević, član
- Doc. dr Milica Jelić, član

IV

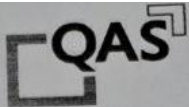
Komisija za ocjenu predmetnog master rada dužna je da u roku od 15 dana od dana prijema rada dostavi Vijeću fakulteta Izvještaj o master radu, koji sadrži kratki prikaz rada: postavljeni cilj, primijenjene metode, dobijene rezultate i zaključke o realizovanim istraživanjima, sa zaključnim stavom i predlogom, uključujući izjašnjenje na primjedbe.

DEKANKA
Tatjana Novović
Prof. dr Tatjana Novović

Dostaviti:

- Studentu
- Članovima komisije
- Studentskoj službi
- a/a

Prilog 3 Odluka o prihvatanju prijave Master rada

Broj: 01/3-89/1
Podgorica, 05.02.2024. godine

FILOZOFSKI FAKULTET
KOMISIJI ZA MASTER STUDIJE
PREDSEDNIKU KOMISIJE

U skladu sa nadležnostima definisanim članom 13 Pravilnika o organizaciji i radu sistema za osiguranje i unapređenje kvaliteta na Univerzitetu Crne Gore (Bilten UCG, broj 343/15) i članom 17 Pravila master studija (Bilten UCG, broj 493/20), a u vezi sa prijavom teme master rada pod nazivom „Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole” kandidatkinje Dijane Mašović Odbor za monitoring master studija, na sjednici od 05.02.2024 godine, daje sljedeće

MIŠLJENJE

Korigovana prijava teme master rada „Uloga pedagoga u prevenciji rizičnih ponašanja kod učenika osnovne škole” kandidatkinje Dijane Mašović sadrži elemente propisane Formularom za prijavu teme master rada.

Odbor predlaže sprovođenje dalje procedure, uz obavezu Komisije za master studije da prati dalji tok izrade master rada i usklađenost sa predloženom prijavom teme.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET
MIKŠIĆ

PRIMLJENOST	OPŠ. ZED.	BROJ	PRILOG	VRJEDNOST
	01	363		

ZA ODBOR ZA MONITORING MASTER STUDIJA

Prof. dr Svetlana Perović
S. Perović